

**Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék**

Alakzatok a magyar hangulatfestő igékben

Szerző: Dimény Hajnalka

Témavezetők: dr. **Benő Attila** egyetemi docens

dr. **Szilágyi N. Sándor** egyetemi tanár

Kolozsvár
2014

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	3
1. HANGULATFESTÉS ÉS HANGULATKÓDOLÁS.....	5
1.1. SAJÁTOS HANGALAK ÉS JELENTÉS VISZONYA	5
1.2. VISZONYULÁS ÉS/VAGY JELENTÉS-ÖSSZETEVŐ – A HANGULAT KÓDOLÁSA A MAGYAR NYELVBEN.....	7
2. ALAKZAT ÉS JELENTÉSSZERKEZET.....	12
2.1. ALAPFOGALMAK	12
2.1.1. <i>Az esemény</i>	12
2.1.2. <i>Az alakzat</i>	13
2.2. A HANGULATFESTŐ IGÉK JELLEGZETES ALAKZATAI	17
2.2.1. <i>„Vonalszerű” alakzatok</i>	17
2.2.2. <i>Több mozzanatból álló alakzatok</i>	24
2.2.3. <i>Pillanatnyi mozzanatból álló alakzatok</i>	27
2.2.4. <i>„Kusza” alakzatok</i>	28
2.2.5. <i>Az alakzatokról még egyszer</i>	29
3. HANGULAT ÉS JELENTÉSSZERKEZET	31
ÖSSZEGZÉS	35
SZAKIRODALOM	37
MELLÉKLET	38
1. A HANGULAT ALAPJÁN CSOPORTOKBA RENDEZETT ADATOK:.....	38
2. AZ ALAKZATOK ALAPJÁN CSOPORTOKBA RENDEZETT ADATOK:.....	39
3. AZ ÖSSZES ADATOT TARTALMAZÓ TÁBLÁZAT	41

Bevezetés

Közismert, hogy a magyar nyelvben tudunk hangulatot kódolni, kifejezni. De pontosan hogyan kell ezt érteni? Mi az, amit ebben a kontextusban hangulatnak nevezünk?

A legegyszerűbbnek tűnik úgy megközelíteni a problémát, hogy megnézzük azokat a kifejezéseket, amelyekben a *hangulat*, illetve a *hangulatos* szavak előfordulnak. Ezek elég sokat elárulnak arról, hogy mi is lehet az, aminek a megnevezésére használhatjuk ezt a szót. Egy pár jellegzetes példát láthatunk a következőkben: *jó hangulat*, *rossz hangulat*, *rózsás hangulat*, *szomorkás hangulat*, *nincs hangulatban*, *nincs hangulata valamihez*, *elrontja a hangulatot*, *(jó) hangulatot teremt*, *ősz hangulat*, *tavaszi hangulat*, *karneváli hangulat*, *a szavak hangulata*; *hangulatos ház*, *hangulatos kert*, *hangulatos este*, *hangulatos műsor*, *hangulatos ember*, *hangulatos társaság* stb.

Hangulata elsősorban (és a leginkább megfogható módon) az embereknek, nekünk van. Viszont, ahogy a fentebbi példák is mutatják, mindenféle tárgyról, helyzetekről is beszélünk úgy, mintha saját hangulatuk lenne. Viszont nem véletlen, hogy azt a valamit, amit egy számunkra kellemes szoba, csendes őszi este vagy egy szép kert kelt bennünk, hangulatnak, illetve hangulatosnak nevezzük.¹ Az, amit *hangulatnak* nevezünk – függetlenül attól, hogy emberekről, tárgyról vagy szavakról van szó –, valamilyen módon a benyomásokkal, érzésekkel kapcsolódik össze, a valamilyen észlelet által bennünk keltett hatás kifejezése. Lévéen azonban a beszéd a kifejezési közege mindezeknek a benyomásoknak, a szavak hangulatát ennél sokkal nehezebb megragadni. Szemléletes ebből a szempontból a *hangulatfestő* szó kifejezés, hiszen ez tulajdonképpen egy szinesztetikus kép. Egyrészt érezhető belőle, hogy valami olyanról van itt szó, mint amikor meleg szobáról vagy hangulatos autóról beszélünk, másrészt pedig tükrözi azt is, hogy ez a festményhez hasonlóan fejezi azt ki, tehát nem ragadható meg közvetlenül, inkább csak valami benyomás, hatás, érzés, érzékeltetés.

¹ Az érvelésem szempontjából nem releváns, de felhívnom a figyelmet arra, hogy minősítésként a *hangulatos* szó alapértelmezésben pozitív (lásd *hangulatos kert*, *hangulatos este*, *hangulatos ruha* stb.), negatívként csak a *rossz hangulat*, *szomorkás hangulat* típusú szerkezetekben fordul elő.

Lévén a szavak hangulata egy viszonylag keveset tanulmányozott téma, a dolgozatom első felében a használt fogalmakat magyarázom meg, és csak utána írom le a kérdéseket, amelyek a téma kapcsán felmerültek, illetve amelyeket megválaszolni igyekeztem. Az adatok elemzését két fejezetben két különböző, bár nagyban összefüggő szempont alapján végzem. A tanulságokról és a felmerült lehetséges magyarázatokról folyamatosan számolok be, és a befejezésben összegzem őket.

1. Hangulatfestés és hangulatkódolás

1.1. Sajátos hangalak és jelentés viszonya

A hangulatfestést hagyományosan a hangutánzással kapcsolják össze. A magyar nyelv igéi között köztudottan sajátos csoportot alkot ez a két kategória. A hangalaki kifejező érték alapján szokták a nyelvtanok egymással kapcsolatba hozni őket, illetve azt is el szokták róluk mondani, hogy „kis számban fordulnak elő” a nyelvben. Ebben a dolgozatban a hangalaki kifejező értéket nem kezeljük ritkaságszámba menő különlegességgként, ugyanis úgy hisszük, hogy nem az. A magyarban nemcsak egész mondattal lehet valamilyen hangulatot kifejezni, de a szavaknak is lehet sajátos kifejezőértéke, hangulata.

A hangutánzó és hangulatfestő igéket az alapján szokták egymástól elkülöníteni, hogy mit, milyen jellegű eseményt fejeznek ki az adott szavak. Egyes igék esetében azonban nem zárható ki egyik vagy másik, mivel a hangutánzás és a hangulatfestés is érvényesül bennük. A kutatás során hangulatfestő igéket vizsgáltam, de olyan igéket is bevettem, amelyek hangadást fejeznek ki ugyan, de sajátos hangulatot kódolnak. Így került be például a *csiszeg-csoszog*, *döbög/dübög*, *etyepetyél*, *handabandázik*, *hüppög* stb. A dolgozatban semmiben sem kezelem ezeket az igéket másképp, mint a nem hangadást kifejezőket, tehát kizárólag a hangulatiság (és az alakzatok) alapján vizsgálom őket.

Egy másik szempont, amely rendszerint felmerül e két igekategóriával kapcsolatosan, a hangalak és a jelentés viszonya. A hangutánzó szavak esetén általában (bár nem kivétel nélkül) hasonlósági viszony van a hangalak és a kifejezett hang között. Klasszikus értelemben a hangulatfestő igék olyan „motivált nyelvi jelek, amelyeknek a hangalakja érezhetően kifejez valamilyen hangulatot” (SZILÁGYI 2012, 7. előadás). De ha csak az első példát vesszük is, ami eszünkbe jut, látni fogjuk, hogy a hangalaki motiváltság nem értelmezhető ugyanúgy a hangulatfestő, mint a hangutánzó igék esetében. Miért éppen a *bandukol* jelenti azt, amit jelent? Ellenpéldaként vegyünk a *sziszeg*, *sziszereg* igéket. Ha egy magyarul nem tudó idegennek megadjuk ezeket a szavakat és két jelentést hozzájuk, nagy valószínűséggel el fogja találni, hogy melyik az adott szó jelentése. A *bandukol*-ról nem mondhatnánk el ugyanezt. Itt a szó hangalakja és a kódolt hangulat közötti összefüggés nehezen ragadható meg, és kevésbé támaszkodhatunk a hangulat megragadásában a hangalakra; a motiváltság inkább csak benyomás és a teljes nyelvi rendszer alapján

állapítható meg. Ez utóbbit SZILÁGYI (2013) alapján vettem ide, ő ugyanis azt bizonyítja, hogy a szavak nagy részének esetében a hangalak egésze és a kódolt jelentés viszonya megegyezik, és az alapján, hogy (bár nem tudatos, de) ismerjük ennek a viszonnak a jellegét, a szavak hangalakjába beleérzünk bizonyos jelentésárnyalatokat. Így a *hangalaki motiváció* nem (csupán) a hasonlósági esetekre mondható el, hanem úgy értendő, hogy „minden, ahol számít, vagyis nem mindegy, hogy milyen a hangalak”, és valahogy talál a hangalak a szó jelentésével (SZILÁGYI 2012, 7. előadás). A hangulatfestő igék ez alapján kétszeresen motiváltak: egyrészt nem véletlen a hangalakjuk, másrészt pedig nem véletlen az igék jelentésszerkezete. Vizsgálatomban így értelmeztem a hangulatfestő ige kategóriát, így nem feltétlenül került be a vizsgálat anyagába az összes olyan ige, amely az ÉrtSz. szerint hangfestő, ellenben bekerültek olyanok, amelyeket az ÉrtSz. nem jelöl hangfestőnek. Vagyis nem került be például az *álmélkodik*, *pöffed/püffed*, *szurkál*, *vicsorgat*, *vigyorog*, *zsibbad* ige, de bekerült a *pilinkézik*, *somolyog*, *sompolyog*, *sündörög*, *toporog*, *ücsörög* stb.

Látjuk tehát, hogy a szavak hangulata leginkább csak benyomásként, beleérezésként ragadható meg. Nagymértékben szubjektív annak megítélése, hogy egy szó kifejez-e valamilyen sajátos hangulatot, vagy sem, és ha igen, milyen az a hangulat. Általában véve szubjektív az, amit ezek az igék kifejeznek. Éppen ezért nehéz róluk beszélni. Hiszen nem tekinthetünk el a benyomások szubjektivitásától, de amennyire lehetséges, objektivitásra kell törekednünk. Bizonyos szavakat nem mindenki talál egyformán hangulatosnak, vagy nem ugyanazt a hangulatot érzi benne. Emiatt nem lehet a szavakat a hangulat alapján egyértelműen két csoportba osztani. Egy ilyen jellegű besorolás csakis skálaszerűen képzelhető el (még akkor is, ha nem vesszük figyelembe a kontextus és a beszélő szándékának megnyilvánulását a szóválasztásban, és kizárólag csak a hangulatfestőnek tartott szavakat vizsgáljuk). Így lesznek jellegzetesen hangulatosnak tartott szavak, kevésbé hangulatosnak tartott szavak, és lesznek olyanok is, amelyeket nem nevezhetünk egyértelműen hangulatfestőnek. Ez a skálaszerűség is megnehezíti a témáról való tudományos beszédet. Annak érdekében, hogy minél pontosabb legyen a vizsgálat, a kutatás során csak azokat az igéket vizsgáltam, amelyeket jellegzetesen hangulatfestőnek tartottam. Vagyis kimaradt például a *hullongál* és a *hulldogál*, a *csimpaszkodik*, *jődögél*, *járdogál* stb., mivel ezek előfordulhatnak olyan kontextusban is, ahol a (lehetséges) hangulatuknak nincs különösebb jelentősége, így a hangulat szempontjából akár semlegesnek is érezhetők.

1.2. Viszonyulás és/vagy jelentés-összetevő – a hangulat kódolása a magyar nyelvben

Indítsunk egy példával a hangulat kódolásának magyar nyelvi lehetőségeire. Olvassuk el a következő mondatot: *Elmennék én szívesen akár holnap is*. Könnyen kikövetkeztethető egy kontextus, amiben egy ilyen mondat elhangozhat, valószínűleg mindannyian mondtunk már hasonlót. Ha már találtunk egyet, akkor próbáljuk meg másképp olvasni, és találunk egy másik kontextust is. Az egyikben egy nagyhangú megjegyzés lesz a fenti mondat, amelyben lényeges az utalás arra, ami miatt a beszélő nem mehet, és ebben az esetben nagyobb hangsúly esik a *szívesen* és a *holnap* szavakra, a másik értelmezésben pedig sajnálatot kifejező közlés, ahol a leghangsúlyosabb elem az ige lesz. Mindkét értelmezésben a mondatnak fontos része lesz a beszélő viszonyulása, hangulata. Látható, hogy a hangulat egybekapcsolódik a beszélő személyes viszonyulásával, értékítéletével, illetve az adott helyzettel. Ezt támasztja alá tágabb kontextusban az is, hogy egy-egy történet elbeszélése közben gyakran ilyen vagy hasonló hangulatjelző kifejezési formákat találunk a legmegfelelőbbnek. Azok mintha valahogy *többet mondanának*. Ugyanakkor pedig, ha egy szakszöveget olvasunk, amelyben elkerülendők az ilyen megnyilatkozások, akkor (bár tudjuk, hogy annak ilyennek kell lennie a közérthetőség és a pontosság érdekében) száraznak, szikárnak, üresnek érezzük. Egy barátságtalan vagy kellemetlen helyzetet is fel lehet oldani azzal, hogy egy hangulatos szóval nevezem meg. Nem azt mondom, hogy *Pista, tudom, hogy elloptad a maradék aprómat*, hanem azt, hogy *Elzsebelted a maradék aprómat*. Ezzel közöltem is vele, amit akartam, de biztosítottam is róla, hogy nem lesz baj belőle, hiszen barátok vagyunk. Akárkinek ugyanis nem mondunk olyan szavakat, hogy *elzsebel*. SZILÁGYI N. Sándor írja, hogy „a nyelv nem állomány, hanem lehetőség”; sőt „nemcsak lehetőség, hanem elég nagyfokú szabadság is, amivel bárki élhet is a maga szokása, ízlése, kedve vagy akár pillanatnyi hangulata szerint” (2013: 8). A hétköznapi beszélgetések nem lehetnek mentesek a beszélők pillanatnyi hangulatától, a helyzethez való viszonyulásától. A hanglejtést, a mondatformát, a szavakat úgy válogat(hat)juk össze, hogy az, ami bennünk van, a hallgató számára is egyértelművé váljon. Legalábbis általában a legnagyobb igyekezetünkkel ezen vagyunk. Látszik mindebből, hogy az, amit a beszédben hangulatként ragadtunk meg, szorosan összefügg a beszélő hangulatával és értékelő viszonyulásával, valamint, hogy a legtöbb esetben ez a kettő nem választható el egymástól. Ebben az értelemben viszont tulajdonképpen minden egyes kifejezési formát, minden szót (az általános használatától eltérve) felhasználhatunk ilyen jellegű mondanivaló kifejezésére. Ezekben az

esetekben a hangulat tulajdonképpen nem az egyes – vagy bizonyos – szavak jelentéséhez, hanem a használatukhoz tartozik hozzá, ahogy ezt a fenti mondat is példázza. Attól függően, hogy milyen kontextusban, milyen hanglejtéssel, hanghordozással, mimikával stb. mondom és milyen más szavak társaságában, mást és mást fejezhetek ki ugyanazokkal a szavakkal.

Egyes szavaink azonban a beszélői viszonyulástól és a kontextustól függetlenül is mindig kifejeznek valamilyen egyedi hangulatot. Ezek (általában) a hagyományosan *hangulatfestő*nek tartott szavak.

Az előbbi példában bemutatott *hangulat* fogalomtól való különbség szemléltetésére nézzük meg az alábbi mondatokat:

Tízkor másztam ki az ágyból.

Tízkor kecmeregtem ki a szobából.

A *mászik* ige általában nem fejez ki sajátos hangulatot, de a fenti mondatban látható, hogy a beszélő hozzárendelhet bizonyos hangulatot a saját lelkiállapota szerint, és a mondat valóban hordoz is valamilyen elégedetlenséget, mentegetőzést. A *kecmereg* ige esetében azonban a sajátos hangulatot nem a beszélő (szándéka) hozza létre, hanem állandó része a szó jelentésének, a kontextustól függetlenül érvényesül, tehát jelentés-összetevőként kezelhető. A beszélő pedig emiatt (is) választ(hat)ja épp ezt a szót ahhoz, amit ki akar fejezni. A két eset természetesen sokszor összemosódik. Az *elkótyavetyél* ige például minősíthető hangulatfestőnek; gyakran a beszélő neheztelését, egyet nem értését fejezi ki, és ebben az utóbbi esetben lesz egy jellegzetes elítélő jelentésárnyalata, amelyhez egy kissé neheztelő, de játékos hangulat társul, de ejthető egy kicsit felfelé ívelő hanglejtéssel, és akkor tulajdonképpen ez a hanghordozás lesz a hangulat legfőbb forrása.

A beszédben nemcsak általános pozitív minőségként jelenik meg a hangulat, de a hangulat kifejezésének konvencionális (nyelvi) formái vannak. A szavak esetében a hangulat nem a dolgokhoz, helyzetekhez és nem is a használatukhoz tartozik, hanem az azok által bennünk keltett „hatáshoz”, ahhoz, ahogy „megéljük” őket: a belső reprezentációjukhoz, de az adott dolog fogalmán kívül; tehát „nem úgy, hogy annak lenne valamilyen komponense vagy fogalmi jegye (hogy azzal az illető fogalom definíciójában is számolni kelljen), és ami ugyanakkor annak a dolognak nem valami érzékelhető tulajdonságára utal, hanem olyan, amit inkább csak érezni lehet benne” (SZILÁGYI 2014: 2). Vagyis a hangulat része a hangulatfestő igék jelentésének, de nem fogalmi jegyként. Ennek több lehetséges oka is van, itt elsősorban azt emelném ki, hogy valójában nem találtam meggyőző bizonyítékot arra, hogy az igék

kategóriája által kifejezett reprezentációink fogalmakban szerveződnének², sőt látni fogjuk, hogy ez a vizsgálat is inkább azt mutatja, hogy az igei reprezentációink nem férnek be fogalmi struktúrákba.

Az eddigiekből ki kell emelnünk azt, ami feltűnően sokszor előfordult, mégpedig az értékelő viszonyulást, amivel a hangulati tényező szorosan összefügg a nyelv tekintetében. A beszéd mindig értékelés is (a megnevezés, cselekvés és más funkciókkal egyidőben). Ez tulajdonképpen szinte magától értetődik, hiszen nem lehet úgy beszélni valamiről, hogy közben sehogy sem viszonyulok hozzá, vagyis nincs semmiféle viszonyom vele, a közömbösség is viszonyulás. A szavakban kifejeződő viszonyulások sokfélék lehetnek ugyan, de adott rendszerbe szerveződnek, vagyis felfedezhető bennük egyféle rendszerszerűség. Egyrészt a hasonlóak vonzzák egymást, előfordulhatnak együtt: kettesével hármasával egy szóban, másrészt pedig, ennek következtében, tömbökbe tömörülnek. Például a *sertepertél* ige egyszerre fejez ki nagy aktivitású, gyors és intenzív mozgást, míg a *cammog* kis intenzitású, lassú és passzív mozgást jelent.

Az egy adott helyzetre szabott értékelő viszonyulást nevezzük valenciának Szilágyi (2014) alapján. Ez tulajdonképpen nemcsak a nyelvekre jellemző, hanem az emberi viszonyulásokra általában.³ Ha például egy ismeretlen személy nem szimpatikus nekünk, valószínű, hogy rossz embernek fogjuk gondolni vagy azt, aki ügyes egy valamiben, másban is ügyesnek gondoljuk. Ezek tehát a fejünkben valahogy egymásból következőnek tűnnek fel, noha a tapasztalat ezt valószínűleg nem támasztja alá. A nyelvben a JÓ–ROSSZ, AKTÍV–PASSZÍV és ERŐS–GYENGE szembenállásokba tömörülnek a viszonyulások. A valencia ezek közül az első párt nevezi meg együttesen. A vizsgálati tárgyunk, tehát a magyar hangulatfestő igék köréből hozott példával a következőképpen szemléltethető mindez: a nehézkes mozgást kifejező igék sok esetben passzivitással, lustasággal és kis intenzitással is társulnak, mint a *babrál*, *baktat*, *cammog*, *caflat*, *kecmereg*, *őgyeleg*, *ténfereg*, *vonszol* stb.

² Ezzel kapcsolatosan lásd még TALMY (2000: 215).

³ Antonio DAMASIO *Descartes' Error* című könyvében, melynek alcíme az *Emotion, Reason and the Human Brain*, annak bizonyítását vállalja, hogy az emóciónak (amely alatt valamilyen tapasztalat külső és belső hatását is érti) nemcsak szerepe van a közlésben, de kognitív irányítási szerepet (*cognitive guidance role*) is játszik (DAMASIO 1994: 130). Ő tehát annak fordítottját vizsgálja, mint a jelen dolgozat, vagyis az észlelésnek, tapasztalatoknak mint belsővé tett, szubjektivizált formáknak a viselkedésben és nyelvben megnyilvánuló hatásait. Azért emeltem ezt be az érvelésbe, mert ezáltal látható, hogy a valencia (értékelő viszonyulás) nemcsak a nyelv szempontjából alapvető kategória, hanem létezésünk meghatározója, s csak ebből fakadóan nyelvi jelenség.

igék esetében, míg az erős aktivitás általában nagy intenzitással jár együtt, mint a *fickándozik*, *izgágáskodik*, *pezsdül*, *surrán* igék esetében. Természetesen vannak kivételek, illetve más-más valenciák is kapcsolódhatnak egymáshoz (aktivitás a gyorsasággal, passzivitás a céltalansággal stb.), viszont nem véletlenül ezeket a példákat emeltem ki. A magyar igékre ugyanis ezek a kapcsolódások a legjellemzőbbek.

Továbbá a hangulatfestő igéket illetően feltűnő az, hogy ugyanazt a mozgást, eseményt több, bizonyos esetekben egyenesen sok szóval fejezhetjük ki. A 'lassan megy valahova' például mondható úgy, hogy *andalog*, *baktat*, *ballag*, *ballagdál*, *bandukol*, *battyog*, *billeg*, *billeg-ballag*, *caflat*, *cammog*, *caplat*, *csiszeg-csoszog*, *csoszog*, *döcög*, *illeg-billeg*, *inog-binog*, *kullog*, *mendegél*, *poroszkál*, az pedig, hogy 'valamilyen rejtett céllal jár(kál) valamilyen ügyben' kifejezhető úgy, hogy *setteleg*, *settenkedik*, *somfordál*, *sompolyog*, *sunnyog*, *sündörög*, *sündörködik* stb. Az, hogy *mit csinál*, teljes mértékben megegyezik a két csoportban. Ami különbözik az az, hogy *hogyan* történik. Lényeges még, hogy ezekben az igékben mindig érződik valamilyen viszonyulás, hogy a beszélő milyennek érzi az adott mozgást, és hogy elfogadja, egyetért, együtt érez vagy esetleg elutasítja, nehezményezi, elnézi stb. Az, hogy a beszélő milyennek érzi az adott szó által kifejezett mozgást, amit fentebb a *valencia* szóval neveztünk meg, mindig hozzátartozik a hangulatisághoz, ez az, amiről *érezzük*, hogy hozzátartozik az adott szóhoz. Ezek alapján látható, hogy miért fontos a *valencia* a hangulatiság szempontjából.

A hangulatiság másik alaptényezője az *intenzitás*. A hangulati tényező legtöbb esetben ehhez vagy a mozgás, történés hogyanjához kapcsolódik.⁴ SZILÁGYI N. Sándor (2012) és (2014) *hangulatrepresentációkról* beszél (a fogalmi reprezentációk mellett), és ebben a rendszerben helyezi el az értékelő viszonyulást, a hangulatiságot és az intenzitást.⁵ Ebben a dolgozatban nem kívánok a teljes nyelvi rendszerre vonatkozó megállapításokat tenni, következésképp a hangulatrepresentációkról mint rendszerről sem fog több szó esni, de ugyanakkor a fogalmi reprezentációkról sem, hiszen ezeket korábban már jelzett okból kizártam. Az említett fogalmak azonban a vizsgálat alapját képezik, pontosabban a vizsgált jelenségekről való beszéd alapját, és abban az értelemben fogom őket használni, ahogy korábban bevezettem. Ez nagyrészt egyezik a SZILÁGYI (2012) és SZILÁGYI (2014)-beli

⁴ Egy korábbi dolgozatomban a hangulatfestő mozgásigék jelentésszerkezetét vizsgáltam, azon belül is a hangulati tényezőnek a más jelentéskomponensekkel való kapcsolódásait. A fenti állítást ennek és a jelenlegi kutatásnak az eredményei alapján tettem, de amint látni fogjuk, ez az eredmény más elképzelésekkel is egyezik.

⁵ A hangulatrepresentációról részletesebben lásd SZILÁGYI (2012) és SZILÁGYI (2014: 4–7).

előfordulásukkal, épp csak itt más jelenségek leírásában fordulnak elő, és így bizonyos értelemben más nézőpontból válnak fontossá.

Mindezek mellett a hangulatfestő igékre általában jellemző, hogy nem fejezünk ki velük fiktív mozgást. Ezeket az igéket konkrét helyzetekre lehet használni, olyankor nem, amikor nincs valódi mozgás vagy (állapot)változás. Azt mondhatom, hogy *A hegyek között kanyargott felfelé az út*, vagy hogy *Jól ment a vizsga*, azt azonban nem, hogy *A hegyek között kóválygott felfelé az út*, vagy hogy *Jól baktatott a vizsga*. Tulajdonképpen akár egy teszt is lehetne a hangulatfestő igékre az, hogy kifejezhet-e fiktív mozgást vagy sem. Sok igét lehet viszont a hangulatfestők közül képes értelemben használni. Ilyen jelentéseket az értelmező szótárak is feltüntetnek. A *döcög*⁶ esetében például a 3. és a 4. jelentés az olvasás, illetve a beszéd akadozására vonatkozik, a *motoszkál* 3. jelentése pedig a „valami a fejében” mozgóhoz kapcsolódik.

Külön fejezetben fogok kitérni arra, hogy hogyan ragadható meg a hangulatiság a magyar igékben, és hogy milyen összefüggések vannak a hangulat, az intenzitás és a mozgás/történet hogyanja, ezen belül is az alakzat között, miután már ez utóbbi fogalmat is bevezettem, megmagyaráztam. A legfontosabb kérdés az, hogy hogyan kezelhető a hangulat mint jelentés-összetevő ebben a viszonyban.

⁶ Az igék jelentését minden esetben az ÉrtSz. alapján adom meg.

2. Alakzat és jelentésszerkezet

2.1. Alapfogalmak

2.1.1. Az *esemény*

A dolgozatban az *esemény* szót mindannak jelölésére használom, amit igével kifejezhetünk. TALMY (2000: 215) az *Event* szót használja, és utal arra, hogy az emberi agy képes egy behatárolt egységet leválasztani egy folyamatból, legyen az térbeli, időbeli vagy más jellegű, és egy egésznek tekinteni azt. Az *esemény* szó tehát magában foglal minden mozgást, történetet, változást stb., ami igével kifejezhető.

Bár nem írható egyértelműen le/körül, több fogódzó alapján is megragadható az igék hangulata. Ebben a dolgozatban a jelentéskomponensek alapján vizsgálom a hangulatfestő igéket. A jelentéskomponensek vizsgálatában és az azokról való beszédmód kialakításában felhasználtam Leonard TALMY (2000) kognitív szemantikai(nak nevezett) elemzéseit, kiegészítve mindazzal, amit még szükségesnek találtam. Talmy elméletének alapja az az elképzelés, hogy bár a kategóriák és a köztük lévő viszonyok nem feleltethetők meg egy az egyben a nyelvi elemeknek és viszonyjelölőknek, mégis lehetséges a két sík elemeinek külön-külön történő vizsgálata, mégpedig két módon: 1. egy szemantikai elem (*semantic entity*) változatlanul tartásával és 2. egy felszíni (nyelvi) elem (*selected surface entity*) változatlanul tartásával. A vizsgálat során a második módszert választottam, vagyis adott nyelvi elemek (igék) jelentésárnyalatait, illetve jelentésegységeit próbáltam megragadni. A mozgásesemény ilyen jellegű megközelítése azonban problémákat is felvet. A kognitív megközelítés szerint az összetett mozgáseseményeket (*complex motions*) több egyszerűbb mozgásesemény (*simpler motion*) vázlatos mintázatának egységeként fogjuk fel. A konceptuális különválaszthatóság (*conceptual separability*) mértéke azonban kérdéses. Ez nyilvánvaló az igék hangulatának esetében (is), ugyanis annak ellenére, hogy az felfogható úgy is, mint a szóhoz tartozó jelentésárnyalat, szinte lehetetlen a többi jelentéskomponenstől függetlenül megragadni. Ennek az is lehet az oka, hogy a hangulatrepresentációk „osztatlanok”, és az alapvető faktorok egymás között kicserélhetők.⁷ Ezt azonban nem vizsgálom részletesen, csak egy megállapítást és egy asszociációt tettem.

⁷ Erről bővebben lásd SZILÁGYI (2012, 5. előadás).

TALMY (2000) elemzése a mozgás kódolásának lehetőségeiről szól, így ő alapvetően a mozgáselemekre és a mozgásigékre koncentrál. Az igével kifejezett mozgások, történések, események, változások stb. reprezentációja közötti hasonlóságok miatt mindent, amit igével fejezünk ki, *mozgáseseménynek* (*Motion event*) tekint. Egyértelműnek tűnik, hogy valóban van valamilyen megfelelés mindazon események között, amelyeket igével fejezünk ki. Ellenben úgy gondolom, hogy ez nem minden igével kifejezett eseményre áll. Ezzel a problémával ebben a dolgozatban nem foglalkozom; az viszont lényeges lesz, hogy milyen jellegű eseményeket, milyen mozgásformákat és mozgáselemeket kódolunk a magyar hangulatfestő igékben.

A szerző tehát mozgáseseménynek tekint minden olyan helyzetet, amelynek része valamilyen mozgás, illetve amely egy bizonyos hely(zet) vagy állapot valamennyi ideig való megtartását tartalmazza. Az alapvető mozgásesemény elemei a *mozgó* (tárgy vagy lény), a *háttér* (amihez képest a mozgás vagy a helyzet megtartása történik), az *útvonal* (ahol a mozgás történik) és a *mozgás* (maga). Emellett a mozgáshoz társítható egy *tárcselekmény*, amely a *mozgás okát* vagy *módját* fejezi ki. Az alapján, hogy milyen mozgáselemeket kódolnak az igékben, Talmy három csoportba sorolja a nyelveket: 1. mozgást és tárcselekményt kódoló, 2. a mozgást és a mozgó jellegét kódoló és 3. a mozgást és az útvonalat kódoló nyelvek. A magyar nyelv az első kategóriába, a mozgást és tárcselekményt kódoló nyelvek közé tartozik (GOMBOS 2009). Vagyis az igéink nagy része kódolja azt, hogy *hogyan* történik a mozgás. A mozgás/esemény/helyzet *hogyanja* azonban sokféle lehet; kódolható a mozgás alakzata, könnyedsége vagy nehézkessége, intenzitása, aktivitása vagy passzivitása, sebessége, időtartama, iránya stb. A mozgásesemények *hogyanjai* közül tehát csak egy az alakzat, amivel ebben a kutatásban részletesen foglalkoztam.

2.1.2. Az alakzat

Alakzaton azt a mintázatot értem, amely általános, és amely megadja azt a szerkezetet, amely alapján az adott eseményt nyelvileg észleljük. Nem valami absztrakt dolog tehát, és nem is a fizikai érzékeléshez kapcsolódó, hanem a magyar nyelvi konvenció egyik eleme. Mint láttuk, egy-egy mozgás vagy helyzet sok különböző elemet tartalmaz. Azonban nem kódoljuk kivétel nélkül az összeset, hanem csak bizonyosokat, és azokat is bizonyos módon, és ez tulajdonképpen a nyelvi konvenció. Az egyes események belső reprezentációjában mindig van valami, ami erősebb, kiugróbb, mint a többi összetevő. Ez határozza meg az adott esemény általános szerkezetét, azt, amit, itt a továbbiakban alakzatnak fogok nevezni.

Az *alakzat* jelentése, mint minden más szóé, eléggé megterhelt, a hétköznapiakban, a matematikában, stilisztikában egyaránt használják. A kognitív nyelvészetben, sem más közel álló tudományterületeken viszont korábban nem volt használatos, tehát nem esik egybe semmilyen más értelemben vett használatával. Mindezek felett pedig azért tűnik – legalábbis egyelőre – a legmegfelelőbb terminusnak, mert abban, amiről itt beszélni próbálok (tehát az események belső reprezentációjában szerepet játszó általános szerkezetben), van egyfajta általános kép az alakról, azonban ennél több is: az is benne van, ami az alakon belül, tehát ami benne van, és annak a szerveződése is; továbbá fontos az, hogy ez nem elrendezhető egy síkban, hanem („képzeltbeli”) térbeli kiterjedése van és dinamikus. Maga a szó pedig valamiféle határozatlan szerveződésre is utal, ami szintén megegyezik azzal, amit az igék jelentésszerkezetében véltem felfedezni. Az *alakzat* tehát az általános szerkezetet mint állandó mozgásban, változásban lévő alak és mintázat együttesét jelöli. Ez abból is ered, hogy itt igékről van szó, amit pedig igével jelölünk, annak mindig időbeli kiterjedése van, így nem fogható fel statikusként. Illetve az igék nagy része mozgást fejez ki, tehát nem zárható ki a dinamizmus a jelentésszerkezetéből. Ez legfőképp a képzelt mozgást kifejező igék esetében válik egyértelművé. A *bizseg* ige például egy érzetet fejez ki, amely viszont (hangzásban és jelentésszerkezetében is) közel áll a *pezseg*, *pizseg*, *bizsereg* stb. igékhez, és ezekhez hasonlóan strukturálódik a jelentése is; nemcsak időbeli kiterjedése van, hanem dinamikus is, mozgásként észleljük, noha fizikailag az nincs. TALMY (2000) szintén használja a dinamizmus (*dynamism*) szót az igék leírására, hasonlóan arra vonatkozóan, hogy az észlelés, illetve nyelvi megjelenítés során bizonyos részeket (eseményeket) elkülönítünk az észlelt folyamatból és időben is különállóként fogjuk fel.

Igével sok mindent kifejezhetünk, de amit tipikusan igeként kódolunk, az a mozgás. A magyar igéknek körülbelül a fele mozgásige. Emiatt fogadható el a Leonard TALMY megközelítése, hiszen valóban a nem mozgást kifejező igéknek a mozgást kifejezőkhöz hasonló a jelentésszerkezete, tehát azonos módon strukturálódnak. Az arckifejezés, alakváltozás, helyváltoztatás, helyben mozgás, látás, hang(adás), bizonyos tevékenységek, viselkedésmódok stb. mind kifejezhetők igével. Emiatt, bár az igék jelentésszerkezete a mozgásigék szerkezete szerint strukturálódik, nem beszélhetünk csak *mozgásalakzat*ról, hiszen azáltal kizárnánk az igéknek a felét. Egyes nagyobb csoportban előforduló igitípusokat bizonyos helyeken elkülönítve is megnevezek a pontosság érdekében (*mozgásalakzatok*, *hangzásalakzatok*, *hangulatalakzatok*), de általánosan *alakzat*nak fogom nevezni azt a szerkezetet, amelyet ilyen hosszasan igyekeztem itt leírni.

Arra is keresem tehát, többek között a választ, hogy milyen feltételei vannak annak, hogy a magyar nyelvi konvenció szerint valami alakzat legyen. Ugyanis az, hogy érzünk-e valamilyen alakzatot egy bizonyos ige által kifejezett mozgásban, az attól függ, hogy milyen nyelven beszélünk. Az alábbi mondatban például alakzatot csak a magyar igében érzünk, a román és az angol megfelelőjében pedig olyan mozgásformát, amelyhez irány kapcsolódik, alakzat nem.

Árvízkor itt hömpölygött a víz.

Când a venit inundația, apa curgea aici puhoie.

Water flowed here at time of flood.

Látható, hogy mindhárom ige kódolja a mozgó jellegét, a mozgás irányát és folyamatosságát, illetve a mozgás módját, de a magyar ige emellett a mozgás alakzatát is kifejezi. Hasonlóan a következő példa a szótári szócikkek alapján szemlélteti ugyanezt.

billeg – rom. a se clătina, a se mișca (puțin) într-o parte și într-alta

totyog – rom. a merge încet și cu pași mărunți

A *billeg* és a *totyog* szavaknál is a román megfelelő a mozgás hosszabb leírásával feleltetődik meg, és a leírások a mozgás hogyanjára utalnak, jelölve az alakzatot is. Tehát a románban nem fejezhető ki egyetlen (igei) szóval az, amit mi a *billeg* és a *totyog* igékkel nevezünk meg.

Mindezekből kiindulva a magyar igék jelentésszerkezetének vizsgálatára a hangulatfestő igéket választottam, mivel ez egy sajátos és viszonylag keveset tanulmányozott csoport a magyar nyelvészeti szakirodalomban.

Mivel a nem mozgást kifejező igék jelentésszerkezete nagyon hasonlít a mozgást kifejezőkéhez, feltételezhetjük, hogy a belső reprezentációinkban az igék által kifejezett különböző eseménytípusok azonos módon strukturálódnak. Ebből kifolyólag úgy gondoltam, hogy van valamilyen összefüggés az igék hangulata és alakzata között, ahogy valószínűleg, a többi jelentéskomponens is valamilyen módon összefügg egymással. Azt feltételeztem, hogy (1) az alakzatok függetlenek az esemény jellegétől, (2) az egyes alakzatokhoz pedig bizonyos hangulat társul, illetve, hogy mindez rendszerszerűen szerveződik a nyelvi tudásban. Továbbá, amint említettem, arra is kerestem a választ, hogy mi lehet a feltétele annak, hogy a magyar nyelvben valamit alakzatként kódoljunk.

Fentebb írtam már arról, hogy miért nehéz a szavak hangulatát megragadni. De említettem pár fogódzót is, amelyek alapján beszélhetünk mégis róla: a hangulatfestő szavakat nem használjuk a hivatalos regiszterben, általában nem fejeznek ki fiktív mozgást, és mindig van egy olyan szó, amely helyettesítheti, és amelyhez képest a hangulatfestő szó tartalmaz valamilyen többletet, amit viszont másképpen nem lehet nyelvileg kifejezni. A hangulatfestő igék jelentése inkább csak benyomásként ragadható meg, csak érezni lehet, hogy mit is jelentenek, másképp visszaadva a jelentésük nem lehet pontos, valami mindig hiányzik belőlük. Tehát az a valami az igék jelentésében, amit leginkább a saját hangulatunkkal tudunk azonosítani, mintegy beleérezett-benneérezett valamiként része annak, amit az adott igével megnevezünk, s így, közvetetten, magának a szónak is.

A témában végzett első kutatásomban a hangulatot mint önálló jelentéskomponenset vizsgáltam.⁸ Kiderült abból, hogy a hangulati összetevő mindig hozzátartozik egy másik jelentéskomponenshez, leggyakrabban az intenzitáshoz, passzivitáshoz vagy aktivitáshoz, időtartamhoz és alakzathoz. Egyes igék esetében nem magyarázható másképp a szinominák közötti eltérés, mint valamilyen hangulati összetevővel. A *barangol*, *bóklászik*, *csámborog*, *csatangol*, *kelebólál*, *kóborog*, *kóborol*, *kódorog*, *kóricál*, *kószál*, *kóvályog*, *kujtorog*, *lézeng*, *lófrál* igék például ugyanannak a mozgásnak a megnevezései, szinte kivétel nélkül kicserélhetők egymás között. Mégis van valami, ami más és más bennük, és ez leginkább a felidézett-benneérezett hangulat lehet: a *barangol* könnyed, csendes, napsütéses délutáni hangulatot idéz, a *bóklászik* hasonló jellegű mozgásra vonatkozik, de az más jellegű helyen történik, a *kóricál* játékosan könnyed, vidám hangulatot sugall és így tovább. Ezekből a „leírásokból” is látható, hogy a hangulat nem nevezhető meg egy szóval, talán még kettővel, hárommal sem igazán pontosan, és mindig a mozgás egy másik eleméhez kapcsolódik, azzal együtt észleljük, azzal együtt tudjuk körülírni is. Továbbá szinte kivétel nélkül összekapcsolódik a hangulat az ige által kódolt intenzitással. A hangulatfestő igék szinte kivétel nélkül kódolnak intenzitást, és sok esetben kiugró a kis vagy nagy intenzitás, és meghatározza az alakzat szerkezetét.

Látható tehát, hogy az igék jelentésszerkezetét korántsem könnyű megragadni, a jelentés-összetevők nem egyszerűen csak egymás mellett állnak és együtt adják az adott jelentést, hanem különböző módokon érvényesülnek, más-más kapcsolódások vannak köztük. Ez az aszimmetria még inkább megnehezíti a témában való gondolkozást, kutatást.

⁸ *A magyar hangulatfestő mozgásigék kognitív nyelvészeti megközelítésben*. ETDK dolgozat, 2013.

2.2. A hangulatfestő igék jellegzetes alakzatai

A kutatásban 285 igét vizsgáltam meg, amelyeket tipikusan hangulatfestőnek találtam. Ezek közül nyolc esetében nem véltem felfedezni semmiféle megragadható alakzatot. A következő igékről van szó: *alukál*, *csicsikál*, *eszkábál*, *kukucskál*, *megkukul*, *szendereg*, *szenderül* és *szunyókál*. Látható, hogy fele az alvást fejezi ki, és kis intenzitást, csendességet, nyugalmat sugall. A fennmaradó 277 ige esetében a mozgásalakzat viszonylag könnyen és határozottan megragadható, sok esetben akár ábrázolható is.

Korábban már szó esett a mozgásesemény szerkezetéről, illetve a konceptuális szétválaszthatóságról az igék esetében. Ez azzal kapcsolatosan merült fel, hogy az igék jelentésszerkezete felbontható alapeseményre és társcselekményre (TALMY 2000), vagyis egy összetett mozgásesemény értelmezhető két mozgáskomponens együtteseként. Például az *illeg-billeg* ige egyrészt haladó, másrészt pedig illegő-billegő, ide-oda dőlő mozgást jelöl; a kettő akár külön-külön is elképzelhető, sőt azt a helyzetet, amelyet az *illeg-billeg* igével nevezek meg, megnevezhetem mással is, amelyikben nincs benne az illegő-billegő dőlés, például azzal, hogy *sétál* vagy *megy*. Ezt azért volt fontos megismételni, mert a továbbiakban viszont látni fogjuk, hogy az alakzatok szempontjából nem lényeges, hogy milyen az alapesemény és a társcselekmény, vagyis az alakzatok függetlenek az esemény jellegétől, ellenben szoros összefüggésben vannak jelentéskomponensekkel, mint az intenzitás és a hangulat. Ennek következtében az alakzat kiugróbb lesz, és könnyebben megragadható. Sőt sok esetben az alakzat meghatározó a hangulat szempontjából.

A következő fejezetekben előforduló csoportokat a kódolt alakzatok szerint alakítottam ki, azonban látni fogjuk, hogy bár általában azonos jellegű események kerültek együvé, előfordul, hogy különböző jellegű események is vannak egy helyen, vagy hogy egy hasonló jellegű esemény egy másik csoportba kerül. Lényeges itt, hogy a mozgásigék túlsúlya nem azt jelenti, hogy az adott alakzat vagy hangulat a mozgásigékre lenne tipikusan jellemző, hanem csak abból származik, hogy mozgást kifejező igénk általában több van, mint történést, hangzást, érzést stb. kifejező.

2.2.1. „Vonalszerű” alakzatok

A fentebb vázolt alakzat fogalom értelmében alakzat lehet akár egy egyenes vonalban történő mozgásban, bizonyos állapot elmozdulásában vagy helyben történő mozgásban is. Ebben az esetben az lesz az adott esemény szerkezetének az alapja. Nagyon sok olyan igénk van, amely ilyen egyenes vagy meghatározatlan formában, egyszerűen csak előre haladó

mozgást fejez ki, lévén, hogy a lábbal végzett mozgások hogyanját nagy részletességgel kódoljuk a nyelvben. A legszemléletesebben ezt a 'megy valahova' jelentésű igék szemléltetik, mint az *andalog*, *baktat*, *ballag*, *ballagdál*, *bandukol*, *barangol*, *battyog*, *billeg*, *billeg-ballag*, *bóklászik*, *bolyog*, *bolyong*, *caflat*, *cammog*, *caplat*, *csámborog*, *csatangol*, *csiszeg-csoszog*, *csoszog*, *döcög*, *illeg-billeg*, *inog-binog*, *kelebőlál*, *kóborog*, *kóborol*, *kódorog*, *kóricál*, *kószál*, *kujtorog*, *kullog*, *lófrál*, *lóstat*, *mendegél*, *poroszkál*, *suhan*, *surrán*, *vánszorog*, *ténfereg* stb. Ezeknél a példáknál is érezhető viszont, hogy egy egyenes vagy kanyargó vonalra emlékeztető alakzat még nem tűnik elégségesnek ahhoz, hogy megragadjuk az adott igék jelentésszerkezetének vázát. Szorosan hozzátartozik a mozgás hogyanjának más eleme is, a hangulatfestő igék esetében éppen az, amit hangulatnak nevezek. Így itt újra feltevődik a kérdés, hogy mennyire tekinthető különálló jelentéskomponensnek a hangulat? A kérdés megválaszolása nélkül is nyilvánvalónak tűnik, és a fenti igék jó példának arra, hogy az alakzat nem egyszerűen úgy értendő, mint egy mértani alakzat és benne valamilyen sajátos mintázat. Nem pontosítható ennyire. Az alakzat mint általános szerkezet sokféle lehet, akár minden egyes ige esetében más és más. A következőkben viszont látni fogjuk, hogy vannak hasonlóságok, közös pontok az egyes alakzatok között, és azok alapján szemantikai kapcsolatok állapíthatók meg az igék között.

Az egyik legnépesebb igecsoportot a valamilyen irányba történő haladást kifejező igék alkotják:

andalog, *baktat*, *ballag*, *ballagdál*, *bandukol*, *barangol*, *battyog*, *billeg-ballag*, *bóklászik*, *caflat*, *cammog*, *caplat*, *csergedezik/csörgedezik*, *döcög*, *ebőlál*, *gomolyog*, *göcög*, *hempereg*, *hemperget*, *hemperegőzik*, *hencsereg*, *hengerbuckázik*, *hengerget*, *henteredik*, *hentereg*, *henteregőzik*, *hömpölyget*, *hömpölyög*, *kelebőlál*, *kelesztet*, *kóborog*, *kóborol*, *kódorog*, *kókad*, *kóricál*, *kószál*, *kóvályog*, *kujtorog*, *kullog*, *lézeng*, *lófrál*, *ődong*, *őgyeleg*, *pilinkél*, *pilinkézik*, *poroszkál*, *sertepertél*, *settenkedik*, *setteng*, *somfordál*, *somolyog*, *sunnyog*, *sündörködik*, *sündörög*, *téblából/téblábal/tíblából*, *ténfereg*, *vánszorog*, *zötykölődik*, *zötyög*

Kiemelném ezekkel kapcsolatosan, hogy nagyrészt lassú, céltalan vagy legalábbis konkrét cél nélküli mozgást kódolnak, nagyon kevés a gyors, esetleg nagy intenzitású mozgást kódoló ige. Az alakzattal kapcsolatosan pedig fontos, hogy egy vonalban történő mozgást kódolnak ugyan az igék, de a kódolt alakzat nem vagy nem feltétlenül egyenes vonalú.

A következő részben tárgyalt igék jelentésszerkezetében az a közös, hogy egy vonalszerű alakzatot kódolnak, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy nem ez

a vonalszerűség alkotja egymagában az adott igék jelentésének általános szerkezetét. Ki fogok térni arra, hogy mi az, amiről úgy gondolom, hogy feltétlenül ide tartozik.

Az (1) csoportba sorolt igék szinte kivétel nélkül egyenes vonalú lassú és/vagy nehézkes mozgást kódolnak úgy, hogy a jelentésükben benne van az, hogy az adott mozgás rendszerint egy vonalban történik. Például *pilinkélni* és *hullingálni* csakis fentről lefelé szokott.

- (1) *andalog, baktat, ballag, ballagdál, bandukol, battyog, billeg-ballag, caflat, cammog, caplat, csergedezik/csörgedezik, csusszan, döcög, eblábol, ellábal, hullingál, iszkol, kepesztet, kotródik, kullog, lóstat, mendegél, pilinkél, pilinkézik, poroszkál, pottyán(ik), settenkedik, setteng, somfordál, suhan, sunnyog, surran, suttyan, ténfereg, vánszorog, trappol, zúdít, zúdul, zuhan*

Az ide sorolt igék nagyrészt az ember mozgására vonatkoznak, *csergedezik/csörgedezik, hullingál, pilinkél, pilinkézik, zúdít* és *zúdul* kivételek, illetve *döcög* elsődlegesen egy szekér haladására vonatkozik, de az emberre vonatkoztatva is lehet mondani. Ennek oka magától értetődően az észlelésben lelhető meg. Itt azt is ki kell emelni, hogy ezeknek az igéknek az esetében az alakzat nem kiugró jelentéskomponens. Az intenzitás az, ami a legkiugróbb, következésképp az, ami az igék jelentésszerkezetét meghatározza.

Hasonló a helyzet az ide sorolt többi igével is, vagyis az alakzat nem kiugró jelentéskomponensük. A *settenkedik, setteng, somfordál, sunnyog* esetében a mozgás hamis célja van valahogyan beleépítve, és ez a cél az, ami a mozgás hogyanját, s így az alakzatát is, meghatározza. Settenkedni vagy somfordálni is sokféleképpen lehet, noha van olyan mozgástípus, amiről általában azt lehet mondani, hogy az settenkedés vagy somfordálás, de leginkább úgy használjuk ezeket a szavakat, hogy ismerjük a mozgó szándékát: valamiért nem kellene őt észrevegység, titkos vagy el nem árult célja van. sunyin viselkedik.

Ugyanígy az *andalog, baktat, ballag, ballagdál, bandukol, battyog, billeg-ballag, caflat, cammog, caplat, kullog, poroszkál* igék jelentésének szerkezetét meghatározzák a hangulat és a mozgás sebessége – ami viszont tulajdonképpen nem is választható el a mozgás alakzatától, vagyis hozzá tartozik, része annak. Ugyanakkor viszont ezek az igék példázzák azt is, hogy milyen értelemben nem választható szét a hangulat az alakzattól. Feltűnő ebben a csoportban az is, hogy egyes igék kevésbé tűnnek összetettnek a jelentésszerkezet szempontjából, mint mások. Az esemény hogyanja tulajdonképpen kimerül az alakzat, az intenzitás és a hangulat jelentéskomponensekben. Mivel az esemény hogyanját kifejező jelentés-összetevőket összességükben társcelegménynek neveztük, nem mondhatjuk azt,

hogy ezek az igék nem összetettek jelentésileg. Azonban az is látható, hogy például az (5) csoport igéivel szemben sokkal nehezebb különválasztani az alapeseményt és a társcelekményt. Tehát valamilyen módon másképp szerveződik ezeknek az igéknek a jelentésszerkezet.

Mivel azonban más ilyen igék is vannak, nem hagyhatjuk az eltérő jelentésszerkezetüket figyelmen kívül, tehát ki fogok még erre térni.

Első látásra szembetűnő lehet, hogy az (1) csoportba sorolt igék nagyrészt kis intenzitású, passzív és lassú mozgásokat fejeznek ki. Az *iszkol*, *lóstat*, *surran*, *suttyan*, *trappol*, *zúdít* és *zúdul* jelölnek gyors és/vagy nagy intenzitású mozgást. Ahogy ez a későbbiekben is látszani fog, az aktív–passzív, illetve pozitív–negatív pólus közötti arány nagyjából azonos lesz azzal, amit itt láthattunk, vagyis hogy a negatív pólus jobban kidolgozott, mint a pozitív. Ez a nyelv teljes rendszerére jellemző,⁹ és ezt fogjuk látni a hangulatfestő igék esetében is.

A *csergedezik/csörgedezik* és a *zúdít*, *zúdul* igék hangzást fejeznek ki ugyan, de az alakzat szempontjából közel állnak a többi igéhez, legfőképp az első (*csergedezik/csörgedezik*). Az intenzitás az, ami kiugrónak tetszik bennük. A *csergedezik/csörgedezik* esetében a kis intenzitás és csendes, nyugodt mozgás, míg a *zúdít*, *zúdul* igéknél a nagy intenzitás az, ami lényeges része az alakzatnak, meghatározza azt.

Ehhez a csoporthoz nagyon közel állnak a (2) csoport igéi. Az ide soroltak szintén valamilyen irányba történő haladást fejeznek ki, de nem egyenes vonalú, hanem valamilyen meghatározatlan irányú és célú, összevissza és nagy ívekben történő mozgást. Akárcsak az előbbi csoport igéinél az alakzat nem kapcsolódik szorosan a hangulathoz. Itt más jelentéskomponensekkel függ össze a hangulati összetevő.

(2) *barangol*, *bóklászik*, *csámborog*, *csatangol*, *kelebőlál*, *kóborog*, *kóborol*, *kódorog*, *kóricál*, *kószál*, *kóvályog*, *kujtorog*, *lézeng*, *lófrál*, *ődöng*, *őgyeleg*

Ezeket a szavakat akár szinonimáknak is mondhatnánk, nagyon hasonlít a jelentésük, sőt a hangulatuk alapján is közel állnak egymáshoz, bár egyik részük a pozitív, másik a negatív pólushoz tartozik. A *barangol*, *bóklászik*, *kelebőlál*, *kóricál* és *kószál* nyugodt, barátságos hangulatúak, míg a *csámborog*, *csatangol*, *kóborog*, *kóborol*, *kódorog*, *kóvályog*, *kujtorog*, *lézeng*, *lófrál*, *ődöng* és *őgyeleg* valami negatívát sejtetnek, céltalanságot,

⁹ Lásd pl. SZILÁGYI (1996).

felelőtlenséget, azonban ezekre is jellemző valami könnyed nyugodtság.¹⁰ Valószínűleg ebből is fakad, hogy a mozgásalakzat vonalai mindenhol folyamatosak és görbék, a mozgás pedig kis intenzitású, lassú és passzív.

A fenti csoport igéiben kódolt alakzattal méreteiben és intenzitásában nem egyezik az alábbi igék által kódolt alakzat. Mintha az alakzat elaprózódásával az intenzitás is növekedne. Meg fogjuk látni, hogy ez nem véletlen együtt járás, más esetekben is hasonlóan történik, illetve folytatódik a sor: a még apróbb alakzatokhoz még intenzívebb dinamika társul.

(3) *sertepertél, sündörködik, sündörög és téblábol/téblábal/tiblábol*

Ezeknek az igéknek az esetében szintén összevissza történik a mozgás, de egy viszonylag kicsi és jól körülhatárolt térben, továbbá itt már nem kizárt a törés a vonalakban. Vagyis ezidáig folytonos vonalban történő és folyamatos mozgásokról volt szó, az itteniek viszont szaggatott, szüneteket beiktató és meghatározatlan formában történő mozgást fejeznek ki. Az alakzaton kívül azonban más jelentéskomponensek nem egyeznek ezekben az igékben. A *sertepertél* csendes, de aktív és nagy intenzitású, míg a *sündörködik, sündörög* és a *téblábol/téblábal/tiblábol* lassú, passzív és kis intenzitású mozgást kódol.

Tovább haladva ezen a vonalon, a dinamika szempontjából az előbbiekhöz képest csökkenés érzékelhető az alábbi igékben:

(4) *ácsingózik, ácsorog, ámolyog, dangubál, koncsorog/kuncsorog, lebzsel, lebeg/libeg, ólálkodik, ücsörög*

A dinamika csökkenésének ellenére a mozzanatok/mozdulatok mérete nem tűnik kisebbnek, mint az eddig tárgyalt igék esetében. Az alakzat „sűrűsége” tehát nem különbözik a korábban említett igékétől.

Annak ellenére, hogy bár nagyon kis térben, de van bizonyos elmozdulás azokban a tevékenységekben, amelyeket ezek az igék kódolnak, helyben mozgást kifejező igéknek tekintjük őket, amiatt, hogy valójában álldogálásként vagy a mozgás szüneteléseként értelmezzük őket. Vagyis a szerkezetükben implicit tagadásként benne van a (helyváltoztató) mozgás. Amikor ezeket a szavakat használjuk, azokat tulajdonképpen úgy értjük, hogy egy helyben áll az, akiről beszélünk, minden bizonnyal a(z értéktelennek tartott) tétlenség miatt,

¹⁰ Vegyük észre, hogy itt is, ahogy korábban már jeleztük, kidolgozottabb a negatív pólus, mint a pozitív, vagyis több igében kódoljuk a negatív pólushoz tartozó jelentéseket, tehát nyelvileg nagyobb részletességgel tudjuk azokat kifejezni.

amire mindegyik ige utal, azzal ellentétben, hogy a dinamika viszont benne van a jelentésszerkezetükben. A passzív áldogáláshoz kis intenzitás és lassúság társul.

A jelentésszerkezet szempontjából ezek az igék az (1) és (2) csoport igéihez hasonlítanak: a hangulat nem az alakzathoz kapcsolódik, úgy tűnik, egymástól különálló jelentéskomponensek.

A következő igék között több olyan lesz, amely ugyanazt a mozgást nevezi meg hasonló hangalakkal:

- (5) *gomolyog, gurul, gurgulázik, hempereg, hemperget, hempergőzik, hencsereg, hengerbuckázik, hengerget, henteredik, hentereg, hentergőzik, hőbörög/hőbölyög, hömpölyget, hömpölyög*

Guruló, gördülő mintázatot rajzolnak ki ezek az igék, esetleg kavargó, de mindenképp körkörös és egy nagyobb test által végzett mozgásra utalnak. Egy részükről nem dönthető el biztosan, hogy lassú vagy gyors, kis vagy nagy intenzitású mozgást fejeznek ki, pontosabban mindkét lehetőség fennáll, tehát ezt nem kódoljuk magában a szóban. Emiatt is sajátos ez az alakzat, mert a hozzá kapcsolódó hangulat viszont könnyed és játékos. A *gomolyog* és a *hömpölyög, hömpölyget* kivételek, ezekhez, épp ellenkezőleg, komor, sötét, nehézkes hangulat társul. Itt a mozgó is más jellegű, mint a többi ige esetében. Tehát csak a mozgás alakzata közös, az említett három ige hangulatában eltér a többitől.

Lényegesnek tartom kiemelni, hogy bár alapvetően gurulásra, hengeredésre emlékeztet a mozgásalakzat, a mozgónak egyáltalán nem kell hengerszerűnek lennie ahhoz, hogy hengeredni tudjon. Ezt más csoportoknál is megfigyelhetjük: a mozgás, illetve a hangzás és a vizuális vagy érzésen alapuló tapasztalat alakzata is független a mozgó alakjától.

Ennek az alakzatnak a mintegy kilencven fokkal elforgatott változatát kódolják az alábbi igék:

- (6) *penderedik/pöndörödik, penderít/pöndörít, penderül/pöndörül, pereg/perg/pörög, perdít/pördít, perget/pörget, perdül/pördül*

Ez az alakzat szintén egy tengely körüli forgó mozgásra utal, itt azonban élesebbek az alakzat vonalai, és gyorsabbak, hirtelenebbek a mozdulatok, noha amúgy az alakzat egésze megegyezik az előbbi csoportban kódolttal. Mégsem tekinthető úgy, hogy ugyanaz az alakzat lenne a térben elfordítva, mivel más jelentéskomponensek is eltéréseket mutatnak, és az alakzat hasonlóságán kívül tulajdonképpen nincsen más összefüggés az igék között, illetve ez a hasonlóság sem vezet sehova, nem tartom valószínűnek, hogy a nyelvi konvenciót illetően bármiféle összefüggés lenne köztük.

A továbbiakban tárgyalt igék a helyben mozgás különböző formáit fejezik ki, pontosabban alak- vagy formaváltoz(tat)ást. Ezek az igék olyan értelemben viszik tovább a fejezet elején felvázolt (egyenes) vonalszerű alakzatot, hogy tulajdonképpen egy vonalszerű mozgóról van szó, amely a rögzítettségéből nem mozdul ki, hanem csak egy része változtat helyet, helyzetet, s így a mozgó egésze formát, állapotot.

A (7) csoport igéi esetében nincs kódolva a mozgás végpontja, tartós történést fejeznek ki, és az alakzatban folyamatos dinamikát érzékelhetünk.

(7) *bazsalyog, bóbiskol, elsinkófál, imbolyog, mismásol, pislákol, pislog, somolyog, sumákol*

Ezzel ellentétben a (8) csoport nagy részénél mintha ennek a folyamatos mozgásnak egyetlen mozzanatát ragadnánk ki, az ige egyetlen mozzanatot fejez ki. A *fanyalog* képez kivételt, de ennek is van mozzanatos párja (*fanyalodik*).

(8) *biggyeszt, elkámpicsorodik, elszontyolodik, facsarodik, fanyalodik, fanyalog, fitymál, fittyed, kókad, megkompolyodik, pittyed, pittyeszt*

Az alakzatot itt nem egy folyamat rajzolja ki (hiszen nagyrészt mozzanatos igékről van szó), hanem egyetlen íves vonal, ahogy az előbbi csoport igéi esetében. Intenzitásukban is megegyeznek az előbbi igékkel: könnyed, lassú, csendes hangulatot árasztanak, azonban eltér a hangulatuk. A (7) csoport igéi hangulata könnyed, csendes, a (8) csoport igéié pedig könnyed ugyan, de negatív töltetű: elszomorodó, neheztelő, nem tetszést kifejező.

Továbbá ha az alakzatot részletesebben nézzük, akkor itt az adott alakzat kialakulása is hozzátartozik: egy vonalszerű állapot átcsúsztatása érződik egy lefelé görbülő formába, azzal a kiegészítéssel, hogy az alakzat és a hangulat is az eredményre koncentrál, vagyis bár érezhető a változás folyamata az ige jelentésében, a hangsúly a létrejövő vonalszerű alakzaton van. A változás lefelé irányban történik. Ez pedig összefügg az igék hangulatával és azzal is, hogy a negatív tapasztalatok lent vannak (szemben a pozitívakkal, amelyek fent vannak)¹¹.

Az állapot-, illetve alakváltozás kódolása is jellegzetes a hangulatfestő igék között. Összehúzó, kitáguló folyamatokat fejezünk ki úgy, hogy az alakzathoz hozzákapcsolódik valamilyen sajátos hangulat. A hangulatfestők közül szám szerint hármat soroltam ide.

(9) *kuncorog, kuncorodik, kuncorog*

¹¹ Lásd a 10-es és 11-es lábjegyzeteket.

A (9) csoport igéi közül kettő állapotot jelöl, de érezzük bennük az azt eredményező mozgás folyamatát, vagyis az összekucorodást, összehúzódot. Ez a beleértett mozgás, dinamizmus az alakzatnak is része; valami vibráló, állandó „össze” mozgást látunk bele, ami nagyon kis méretű, apró, de egyértelműen érezhető.

Az eddig felvázoltakban látható volt bizonyos fokozatosság: elindultunk egy folyamatosan haladó egyenes vonaltól, megnéztük, hogy hogyan változhat ez az egymást követő irányváltásokban, és eljutottunk egy rögzített vonal alakváltozatainak mintázatához. Az eddig felvázolt igékkel, azok hangulatával és alakzatával kapcsolatosan pedig összegezhethetjük, hogy ez a vonalszerű, valamerre haladást vagy valamilyen irányba történő elmozdulást érzékeltető mintázat kevés kivétellel kis intenzitással, lassúsággal és sokszor passzivitással társul.

Az alakzatok szerint létrehozott kis csoportokban ugyanakkor látható az is, hogy bizonyos esetekben egyezik ugyan az alakzat, de a hangulat és az intenzitás nem. Sőt kérdéses lett az is, hogy általában jellemző lenne az alakzat és a hangulat szoros összefüggése. A következő fejezetekben még kitérek erre a problémára.

2.2.2. Több mozanatból álló alakzatok

Az ebben a fejezetben tárgyalt igék egyaránt kódolnak haladó és helyben mozgást, fizikai érzést és hangot, akárcsak az előző alfejezetben megjelenők, de teljesen más jellegű a bennük kódolt alakzat. A mintázatokat nem egy folytonos vonal hajlításával írhatjuk körül, hanem szaggatottság, törések és egymásra zsúfolódó mozgó pontok halmaza adják ki azokat a mintázatokat, amelyeket hasonlónak találtam és egy helyre soroltam. Ezek között az igék között sok van olyan, amelynél kevésbé lényeges, illetve kevésbé pontosan (vagy egyáltalán nem) körülhatárolt az alakzat formája, alakja, a kiugró elem a mintázat, pontosabban annak dinamikája.

Két pont közötti állandó/ismétlődő ide-oda mozgás az, ami az általános szerkezetét adja a következő igékben kódolt alakzatoknak:

- (10) *bicebóházik, biceg, billeg, bukdácsol, csetlik-botlik, csiszeg-csoszog, csoszog, csomoszol/csömöszöl, döngönyöz, dömöcköl, döngöl, fityeg, göcög, gyömöszöl, hüppög, illeg-billeg, inog-binog, ityeg-fityeg, laffog, lefetyel/lefetyöl, leffeg, leppeg, letyeg, lötyköl, lötyög, nyekereg, nyiszál, pitteg-pattog, rebeg, sunyorog, szurkapiszskál, szuszakol, tapicskál/tapicskol, tapog, tipeg, tipeg-topog, tocsog, topog, toporog, totyog, toporzékol, tötyög, ugrabugrál, zöcsköl, zökög, zötyköl, zötykölődik, zötyög*

A pontok közötti mozgás iránya bármilyen lehet, bár a legtöbb esetben fel-le történő mozgásról van szó. Ebben a csoportban sajátos módon kapcsolódik össze a mozgásalakzat a hangzásalakzattal, az igék többségénél a jellegzetes mozgásformához jellegzetes hang is társul. (Lásd pl. *löttyöl, nyiszál, pitteg-pattog, tapicskál/tapicskol, tapog, tipeg, tipeg-topog, topog, toporog, toporzékol, zöcsköl, zökög, zötyköl, zötykölődik, zötyög.*) Lehetségesnek tartom, hogy ennek az összefüggésnek az alapján alakulhatott ki az ide sorolt hangadást kifejező igék alakzata, illetve hangulata, vagy legalábbis ez is szerepet játszott a kialakulásában.

A csoportban általában kis intenzitás jellemző, de olyan módon, hogy az igék hangulatában (és jelentésében) az alakzattal együtt meghatározó és kiugró, erős komponens. Ennek az alakzatnak az esetében is lényeges tehát az intenzitás. Kivételnek számít a *toporog* és *toporzékol*, ezek nagy intenzitást kódolnak és hangulatukban is eltérnek a többi igétől, illetve a *dögönyöz, dömöcköl, döngöl, pitteg-pattog* és az *ugrabugrál*, amelyek gyors mozgást és nagyobb aktivitást kódolnak.

A *csomoszol/csömöszöl, gyömöszöl* és *szuszakol* igék a valamibe befelé nyomkodás mozzanatára vonatkoznak, így lényeges a jelentésükben az útvonal jelentéskomponens. Nehézkességet és lassúságot fejeznek ki. A tevékenység alakzatában nehezen állapítható meg valamilyen mintázat vagy forma, mivel a hangsúly az erő kifejtésre és a hangulatra esik, tehát ebben az esetben sem kapcsolódik össze szervesen a hangulat és az alakzat.

Intenzitásukban és aktivitásukban közel állnak az előző csoport igéihez a következők:

- (11) *csivitel/csevetel, izgágáskodik, izeg-mozog, mocog, mcorog, motyog, motyorog, nyüstöl, nyüzsög, óg-móg/ógg-mógg*

A kódolt alakzat itt is az ide-oda, összevissza történő mozgás által meghatározott, vagyis nincs egy konkrét forma, azonban érezhető az ide-oda, de egy helyben történő apró mozgások által létrehozott alakzat. Ehhez az alakzathoz aktivitás és kis intenzitás társul, valamint könnyed, játékos hangulat.

Nagyon jól látható, hogy milyen közel állnak egymáshoz az alakzat szempontjából a mozgást, illetve a hangadást, hangzást kifejező igék. A *mcorog* és *motyorog* igék hangzásban és az intenzitás szempontjából is közel állnak egymáshoz. Látszik, hogy a különböző úton szerzett ingerek hasonló szerkezettel jelennek meg a nyelvi kifejezésben. Nagyon jól példázza ezt a (12) csoport is.

- (12) *bizgál, bizgat/bizget, bizseg, bizserget, bizsereg, döngicsél, gögicsél, hemzseg, pezsdül, pezseg, pizseg, zendül, zendít, zöngicsél*

Szemléletes a *bizseg – pizseg* összefüggés, illetve tovább víve a *bizseg – hemzseg* kapcsolata. Jelentésüket illetően egymástól távol állnak ezek az igék, teljesen eltérő jelenségeket jelölnek. A jelentés szerkezetét illetően azonban sok a közös pont: az alakzat, az intenzitás és a hangalakszerkezet is szinte teljesen megegyeznek. Ezeknél az igéknél tűnik úgy a legerősebben, hogy az alakztabeli mintázat kicsinyedésével, elaprózódásával mintha növekedne az intenzitás. Ugyanezt említettem az előző fejezetben a (3) csoport igéinél (*sertepertél, sündörög, sündörködik*). A vonalszerű alakzatok esetében is érvényesnek tűnik ez a megállapítás.

Ezeknek az igéknek az alakzata azért különleges, mert bennük a mozgót nem egy testként, hanem sok kicsi pont egységeként észleljük a nyelvi konvencióban, amelyeknek az együttes mozgása adja az alakzatot. Két hangadást kifejező ige is található a csoportban: *döngicsél* és *zöngicsél* (illetve másodlagosan hangzást kifejezőnek tekinthető a *pezseg* és a *pizseg* is). A hallott hangokat az érzést kifejező igékhez hasonlóan észleljük nyelvileg, így közös a bennük kódolt alakzat. Ebből több dolog is következhet. Elsősorban az, hogy a hangulatalakzat független az alapesemény jellegétől, ugyanaz az alakzat különböző eseményekhez is hozzátartozhat. Másodsorban és talán ezzel az előbbivel összefüggésben, úgy tűnik, hogy a nyelvi észlelés független az érzékeléstől olyan értelemben, hogy bármelyik érzékszervünk által érzékelt esemény, helyzet hasonló módon jelenhet meg a nyelvi észlelésben. Tehát az, hogy a nyelvi konvencióban valami hogyan jelenik meg, nem attól függ, hogy milyen közegen keresztül érzékeltük.

Az alábbi igékre kis intenzitás, de nagy aktivitás jellemző, és az előbbi csoportnál említett alakzatot úgy tartalmazzák, hogy az közben valamiféle visszhangszerű terjeszkedést is kifejez. Az így leírt jelentéskomponens az, amely kiugró itt, és amelyhez jellegzetesen az -*ong* (-eng, -öng) végződés társul. Emiatt a visszhangszerűség miatt vettem ebbe a részbe ezeket az igéket, mintha több hullámból tevődnének össze.

- (13) *bolyog, bolyong, bong, borong, cseng-bong, csüng, döbög/dübög, döng, dünnyög, kong, kong-bong, reng, ring, zeng-bong, zsibog, zsibong, zsong, zsong-bong, zsongít*

Különösen jól szemléltetik ezek az igék azt, amit az előző csoportnál említettem, hogy a különböző jellegű események alakzatai lehetnek azonos szerkezetűek. Nyilvánvaló ez a *csüng – döng, borong – bolyong* párok esetében, de a *zsongít* példája is szemléletes: ez 'tompító nyugtatás, csillapítás előidézését' jelenti, és a kiemelt *tompít* a kulcsszó, hiszen például a *bong, kong, zsong-bong* stb. igékben kimondatlanul ott van valamilyen tompítást,

ami leginkább az igék hangulatában ragadható meg, a képzett *zsongí*tnak pedig a denotatív jelentésének része.

A (13) csoport igéitől eltérően a következő igék nagy intenzitást és erős aktivitást kódolnak:

(14) *bugyog, duzzog, fortyog, karattyol, potyog*

Ezekben az igékben a mozgó több kis elemre bontható szét, akárcsak a (12) csoportbeli *hemzseg, pezsdül* stb. igék esetében. A hangulati hatást itt is a sok kicsi rész együttes mozgása eredményezi. Lényeges, hogy ennél és az előző csoportnál is valamilyen hangzás is kapcsolódik a mozgáshoz, és ez szerves része a mozgás alakzatának és aktivitásának. Egyes igék kisebb (*bugyog, potyog*), mások nagyobb intenzitást (*duzzog, fortyog*) kódolnak, de általános a nagy aktivitás és az alakzatban lévő kemény élű vonalak. Ezt hangzásban mintha a kettős mássalhangzók is aláfestenék (*duzzog, karattyol, pukkadozik*).

A (9–14) csoportokban felvázolt igék alakzatát a több összetevő, az apró pontok határozzák meg. Ez az alakzat nagy intenzitással társul vagy az intenzitás lényeges hozzájárulója a mintázatnak, és meghatározó eleme a szó jelentésének. Az intenzitáson kívül pedig nagyobb szerepet kap ezekben az igékben az aktivitás, mint a vonalszerű alakzatot kódoló igéknél.

Az ezekben a csoportokba sorolt igék között sok hangot és érzést kifejező ige is van. Itt látható a legjobban az alakzatok közötti összefüggés és az, hogy a nyelvi észlelés szempontjából a különböző jellegű események alapvetően azonos szerkezettel épülnek be a nyelvi tudásba.

2.2.3. Pillanatnyi mozzanatból álló alakzatok

Az alábbi igék mozzanatos eseményt fejeznek ki. A (13) csoportban folyamatukban kódolt események alakzatának itt egy mozzanata fejeződik ki:

(15) *buggyan, bukkán, moccan, mukkan, kukkant, viggyan(ik)*

Hirtelen felugró, majd rögtön elenyésző intenzitást kódolnak az igék. A kidudorodó alakzathoz sajátos hanghatás is kapcsolódhat. Alapvetően valami folyékony anyag szokott kibuggyanni, és ehhez egy sajátos, egyedi hang is kapcsolódik, viggyanni pedig valami éles, esetleg fényes dolog.

Bizonyos igék a mozgás egyetlen és kiemelkedő pillanatát rögzítik:

- (16) *döccen, gübben, heppen, huppan, hüppen, libben, löttyen, toppan, tottyan, zökken, zöttyen, zuppan*

Egy folyamatos mozgás kiugró pillanatát kódolják ezek az igék. Ez a pillanat lehet az eseménynek a végpontja, de akár folytatódhat is utána a mozgás. A kódolt alakzat így egy folyamat része lesz, maga az alakzat azonban csak az adott pillanat nyelvi rögzítésére vonatkozik, és egy hirtelen kizökkenésként érzékelhető.

Ezek az igék a 'pillanatnyi' jelentéskomponens miatt sajátosak. És ugyancsak emiatt különülnek el az igék többségétől, mivel itt a hangulat éppen ehhez a jelentéskomponenshez kapcsolódik, ami pedig a maga során egy sajátos alakzatot eredményez. Vagyis ez a 'pillanatnyi és hirtelen' jelentéskomponens tulajdonképpen az alakzatnak, az általános szerkezetnek (is) a része, de a hangulathoz is szorosan hozzákapcsolódik.

2.2.4. „Kusza” alakzatok

Az alakzat szempontjából külön beszélhetünk azokról az igékről, amelyek valamilyen tevékenységet fejeznek ki. Általában nem magát a ténykedést, hanem a tevékenység végzésének hogyanját fejezik ki. Jellegzetesen a pozitív pólushoz tartoznak és könnyed hangulatúak, egyesekben egy kis játékos csúfolódás is érezhető (pl. *etyepetyél, tereferél, totojgat*), de akár neheztelést, egyet nem értést is kifejezhetnek.

- (17) *babirkál, babrál, babusgat, bíbelődik, birizgál, bütyköl, csucsujgat, etyepetyél, faragcsál, faricskál, kapiskál, kasmatol, macerál, monyókol, motoszkál, nyámmog/nyámog, pátyolgat, pepecsel, peszterkél, pizsterkál, pizmog, pusmog, szöszmötöl, szöszöl, tereferél, totojgat/tutujgat*

Nehezen leírható, hogy pontosan milyen is az a mintázat, ami ezekben az igékben érezhető, mivel a tevékenység jellegét a *hogyan* és a beszélő viszonyulása határozza meg. A hangzásigéket és a *kasmatol* igét (amely egyik jelentésében lábbal is végezhető cselekvést jelöl) kivéve mindegyik kézzel végzett tevékenységet fejez ki; ezzel is összefüggésben lehet az, hogy apró mozdulatok sorozatából áll össze az alakzat. A kézzel végzett mozgások általában kevésbé részletesen kódoltak, mint a lábbal végzett mozgások. Ez itt is látszik egyrészt abból, hogy sokkal több hangulatfestő igénk van a járás különböző lehetséges módjainak a kifejezésére, mint a kézzel végzett munkálatokra, másrészt pedig abból, hogy az alakzat szempontjából sokkal részletesebben kidolgozottak és szűkebb használati kontextussal rendelkeznek például a valahova menést kifejező igék. A *babrál, bütyköl, macerál, pepecsel* stb. igéket sokféle tevékenységre lehet mondani.

Ezzel ellentétben a konkrétabb cselekvések megnevezései inkább közelítenek a negatív pólushoz.¹² Csak néhány ige esetében oldódik fel a negativitás valamilyen könnyelműségben, vagy könnyed elnézésben.

Az alábbi adatok a végtagok együttes mozgását kódolják:

- (18) *agyabugyál/egyebugyál, csetepatéz, ficáncol, fickándozik, hancúrozik, hancúzik, handabandázik, kalimpál, kaszabol, kótyavetyél, kuszál, loboockol/lubickol, pacsmagol, pancsol/paskol/pacskol, vickándozik, viháncol*

A hangulat az egész test mozgásához kapcsolódik, természetesen, de a mozgás alakzata annak következtében lesz szétálló és összevissza, hogy a végtagok mozgása is szerepet kap a nyelvi kódolásban. Ezek az igék könnyed, nyugodt, játékos hangulatot hordoznak és erős aktivitást, illetve nagy intenzitást.

Ezekkel szemben a (19) csoport igéi igék kis intenzitást és lassúságot kódolnak, illetve a kiugró jelentéskomponens a nehézkesség:

- (19) *cihelődik, evickél, güzmölődik, kászálódik/kászolódik, kecmeleg/kecmereg, kepickél, peckelődik, tápáskodik*

Ezek az igék abban térnek el az eddigiektől, hogy az alakzat megragadásában nem az egész test együttes mozgása a meghatározó, hanem lényeges szerepet kapnak az alkotóelemek, a kéz és a láb külön-külön, de főleg a kéz. A kiugró jelentéskomponens a legtöbb esetben az, hogy 'nem csinálja rendesen, csak úgy valahogy, összevissza'. Ezzel függ össze vagy talán ebből származik a hangulatiság. Az alakzat sehol sem írható körül pontosan és egyértelműen, a leglényegesebbnek és a leginkább érezhetőnek is a 'csak úgy összevissza' elem tűnik benne.

A végtagok mozgatásával járó mozgás (konvencionális) észlelése általában nem jár olyan konkrétan lerajzolható, részletes alakzatokkal, mint például a járást kifejező igéké. Itt inkább összevissza kuszálódás van, és kiugróbb a mozgások mérete, erőssége és hangulata, és kicsi az intenzitás. Az ide sorolt hangulatfestő igék kevés esetben vonatkoznak konkrét helyzetekre, inkább általánosan használhatók a különböző tevékenységek hogyanjának kiemelésére.

2.2.5. Az alakzatokról még egyszer

Az igecsoportok egy részénél követhető volt bizonyos átmenet, fokozatosság az alakzatok között. A vizsgálat csak bizonyos az igékre vonatkozik, de úgy gondolom, hogy ha

¹² Lásd még a (9) csoportban a *csomoszol/csömöszöl, dömöcköl, gyömöszöl, szuszakol* igéket.

a nem hangulatfestő igéket is megvizsgálánk, minden bizonnyal sok példa lenne még ezekre az alakzatokra, illetve hogy nem lenne sokkal több típusú alakzat, mint amelyekről már itt is beszéltem. Hiszen ugyanazok az alakzatok előfordulhatnak hangulatfestő és nem hangulatfestő igékben egyaránt. A (15) és (16) csoportok igéihez például közel áll a *csillan*, *kattan*, *keccen*, *koppan*, *reccsen*, *ruccan*, *sercen*, *villan*; a 9) csoport igéihez a *csavarog*, *háborog*, *kavarog*, *nyikorog*, *nyomorog*, *sanyarog*, *szivárog*; stb. Vagyis ha az összes magyar igét vizsgálnánk, minden bizonnyal sokkal több kapcsolódásra figyelhetnénk fel a jelentésszerkezetükkel kapcsolatosan, és több összefüggést fedeznénk fel köztük. Ez a kutatás azonban csak kisebb adathalmazra irányult, tehát nem tehetek megállapításokat a hangulatfestő igék csoportjánál tágabb összefüggésben, legfeljebb csak utalhatok olyan összefüggésekre, amelyek ennek a vizsgálatnak az alapján lehetségesnek tűnnek.

A kódolt alakzat szerint négy típusba soroltam be a vizsgált igéket: „vonalszerű” alakzatok, több mozzanatból álló alakzatok, pillanatnyi mozzanatból álló alakzatok és „kusza” alakzatok. A csoportokból nyilvánvalóvá vált egyrészt, hogy az alakzat nem minden esetben kapcsolódik a társcelekményhez, másrészt pedig az, hogy ugyanaz az alakzat különböző jellegű eseményekhez is tartozhat. Az az elképzelés, miszerint az alakzat mint jelentéskomponens az összes hangulatfestő ige esetében azonos módon van jelen, nem igazolódott be. A „vonalszerű” alakzatok nagyobb részt az alapeseményhez tartoznak, míg a többi három típusba sorolt ige esetében az alakzat meghatározza az esemény hogyanját, szorosan összefügg vele. Tehát az alakzatok különbözőek azt illetően, hogy a társcelekményhez tartoznak vagy elkülönülnek attól. Beigazolódott azonban az a feltevés, hogy az alakzatok függetlenek az esemény jellegétől.

3. Hangulat és jelentésszerkezet

A dolgozat első felében bevezettem a *hangulat* és az *alakzat* terminust, és próbáltam utalni ezek összefüggéseire. Azzal a feltételezéssel indítottam, hogy ez a két jelentéskomponens lényegesen összefügg egymással. Arra, hogy ez milyen jellegű lehet és legfőképp, hogy milyen mértékben jellemző ez a hangulatfestő igékre, nem igazán tudtam becslést tenni. Az adatok alapján azonban fény derült arra, hogy valójában a hangulat csak bizonyos esetekben kapcsolódik hozzá az alakzathoz. Ilyenek a 'pillanatnyiság' mozzanatát tartalmazó igék (15 és 16) és a több mozzanatból álló alakzatot kódoló igék (10–14). Részletesen bemutattam a magyar hangulatfestő igékben felfedezett alakzatokat, azonban az egyik kulcskérdésre, hogy akkor hogyan is kezelhető a hangulat mint jelentés-összetevő ebben a viszonyban, nem kaptunk még választ.

Ebben a fejezetben a hangulat és az intenzitás felől közelítem meg az adatokat.

A vizsgált igéket a hangulat és az intenzitás alapján rendszereztem. Az eredmények, amint látni fogjuk, meglepően egyértelműek. Egész egyszerűnek tűnő magyarázatot is lehet rájuk találni; a fejezet végén erre is kitérek. Az összefüggések megragadásához Excel-táblázatot készítettem, a példák abból származnak. A táblázatban az adatokat tüntettem fel és azt, hogy az adott igékhez milyen intenzitás, milyen hangulat és milyen alakzat társul.

Az intenzitást *kis* és *nagy* nevű kategóriákba osztottam, de csak azért választottam ezt a megoldást, mert egyetlen nyelvérzék alapján önkényes lett volna az értékek skálán való elhelyezése. Így az önmagukban érzett intenzitást jelöltem, de látni fogjuk, hogy egyes igék, amelyeket *kis* intenzitásúnak kategorizáltam, tulajdonképpen nagyobb intenzitást fejeznek ki, mint más (szintén *kis* intenzitásúnak vett) igék, és ugyanez elmondható a *nagy* intenzitású igékre is. Tehát egyrészt az adatokat egymáshoz viszonyítva nyilvánvalóvá válik, hogy az intenzitás is skaláris a hangulatfestő igék esetében, illetve hogy kivétel nélkül mindig van, másrészt viszont a választott megoldás teljesen megfelelőnek tűnik az egyezések megragadására.

A hangulat és az alakzat jelölésére előre elkészített igecsoportokat használtam, amelyek mellékletként megtekinthetők a dolgozat végén. A hasonló alakzatot, illetve hasonló hangulatot kódoló igéket azonos csoportba soroltam be, a csoportokat betűkkel, illetve számokkal jelöltem, és ezeket írtam be a táblázatba. A példaként hozott részletek csak a Melléklet segítségével értelmezhetők (a „Hangulat” oszlopbeli számok, illetve az „Alakzat” oszlopbeli betűk az ottani csoportokra utalnak).

A *Mellékletben* feltüntetett táblázatokból első látásra kitűnik, hogy nagy a megfelelés a három feltüntetett jelentés-összetevő között. Az azonos számmal jelölt hangulat esetében nagyrészt azonos intenzitás és azonos alakzatok társulnak az igékhez. Továbbá ha figyelembe vesszük, hogy a táblázat nem skaláris jellegében tünteti fel az intenzitást, még nagyobb lesz a megfelelés. Az alábbi táblázatban a *toporog* és a *toporzékol* igék lógnak ki a sorból nagy intenzitásukkal.

	Intenzitás	Hangulat	Alakzat
izeg-mozog	kis	17	k
mocog	kis	17	k
mocorog	kis	17	k
motyog	kis	17	j
motyorog	kis	17	j
nyüstöl	kis	17	k
óg-móg/ógg-mógg	kis	17	k
rebeg	kis	17	i
sunyorog	kis	17	i
izgágáskodik	kis	17	k
toporog	nagy	17	i
toporzékol	nagy	17	j

Azonban ha a *mocorog* vagy a *hebetel* igéket a *bandukol* vagy *kecmereg* igék mellé tesszük, máris látszik, hogy nem a lehető legkisebb a *mocorog* és a *hebetel* igéknek az intenzitása. Továbbá az is nyilvánvaló, hogy a *mocorog* és a *toporog* intenzitása között nincs nagy eltérés. Tehát szubjektív lehet annak megítélése, hogy kis vagy nagy intenzitásúnak tekintjük őket. Így látható, hogy az intenzitás és a hangulat közötti megfelelés nagyobb, mint ahogy a táblázatból első ránézésre tűnik. Mielőtt azt gondolhatnánk, hogy ez különleges vagy nagy figyelmet igénylő jelenség, le is szögezném, hogy ez tulajdonképpen magától értetődik. Az előző fejezet részletesebb elemzései között nem tűnhetett ki, de az intenzitás mindig talál valamilyen módon a hangulattal. Ennek az az oka, hogy azt, amit hangulatként neveztem itt meg, csak érezni tudjuk a szavak jelentésében, más módon nem jutnak kifejezésre. Az érzett dolgoknak pedig mindig van intenzitása. SZILÁGYI N. Sándor *hangulatrepresentáció*nak

nevezi mindazt, „amik a világ dolgainak és eseményeinek észlelésekor ott vannak bennünk, de amiket nem tudatosítunk, hanem inkább érezzük őket, kisebb vagy nagyobb intenzitással” (2014: 7). Az intenzitás tehát a formája annak, ahogyan a hangulatot például a szavakban érezzük/felfogjuk. Ily módon elképzelhetetlen, hogy ne lenne szoros összefüggés és megfelelés a hangulat és az intenzitás között.

A hangulat és az alakzat viszonya azonban ennél bonyolultabbnak tűnik. Erről már a korábbi fejezetekben is írtam. Most a hangulat felől vizsgálom meg az alakzatot úgy, hogy az adatok közötti megfeleléseket veszem szemügyre, és nem veszem figyelembe az esemény jellegét.

A *Mellékletben* található táblázatból és az eddigi elemzésekből látható, hogy adott hangulathoz több típusú alakzat is tartozhat, azonban nem akármilyen. Egy bizonyos hangulathoz általában több alakzat tartozik, és ezek az alakzatok vagy eltérőek, vagy hasonlítanak egymásra. Az elmondható, hogy egy bizonyos alakzatnak általában egyféle hangulat felel meg, ez látszik az alábbi példából is:

	Intenzitás	Hangulat	Alakzat
rebeg	kis	17	i
sunyorog	kis	17	i
toporog	nagy	17	i
hebeg	kis	17	j
hebetel	kis	17	j
motyog	kis	17	j
motyorog	kis	17	j
toporzékol	nagy	17	j
izeg-mozog	kis	17	k
izgágáskodik	kis	17	k
mocog	kis	17	k
mocorog	kis	17	k
nyüstöl	kis	17	k
óg-móg / ógg-mógg	kis	17	k

Arra is akad példa, hogy egy bizonyos hangulat és egy bizonyos alakzat úgy kapcsolódnak össze egy igecsoportban, hogy más igékhez nem is tartoznak, önálló csoportot képeznek, mint például az alábbi igék esetében:

	Intenzitás	Hangulat	Alakzat
gurgulázik	kis	8	e
gurul	kis	8	e
hempereg	kis	8	e
hemperget	kis	8	e
hempergőzik	kis	8	e
hencsereg	kis	8	e
hengerbuckázik	kis	8	e
hengerget	kis	8	e
henteredik	kis	8	e
hentereg	kis	8	e
hentergőzik	kis	8	e

Ebből a táblázatos vázlatból levont következtetések nem cáfolják meg az előbbi fejezetben leírt elgondolásokat. Ott az összefüggéseket kerestem, itt a megfeleléseket mutattam ki, ez a kettő azonban nem fedi egymást. A megfelelések azt bizonyítják, hogy a nyelvi konvenciónak része egy rendszer, amelyben az egymásnak megfelelő elemek mintegy vonzzák a más megfelelő elemeket. Az az jelenség pedig, ami alapján ezek a megfelelések létrejönnek/léteznek, a valencia, amiről még a dolgozat első részében írtam. Ez annak (is) lehet az eredménye, hogy a sok-sok tapasztalatot tulajdonképpen ugyanabba a nagy rendszerbe és ugyanazokkal a módszerekkel olvasztjuk be. A táblázat ezt a rendszerszerűséget szemlélteti az adatok jelentésszerkezete között.

Összegzés

A dolgozat elején felvázoltam, hogy a magyar nyelvben a hangulat lehet értékelést kifejező elem, és lehet jelentéskomponens is. A hangulatfestő igék természetesen ez utóbbi esetbe tartoznak. Hipotézisem az volt, hogy a különböző jellegű események a belső reprezentációban azonos módon strukturálódnak; ebből kifolyólag pedig létezik valamilyen kapcsolat a hangulatfestő igék alakzata és más jelentéskomponenseik között. Azt feltételeztem, hogy az alakzatok függetlenek az esemény jellegétől és az egyes alakzatokhoz bizonyos hangulat társul, illetve, hogy mindez rendszerszerűen szerveződik a nyelvi tudásban. Továbbá arra is kerestem a választ, hogy milyen feltételei vannak annak, hogy a magyar nyelvi konvenció szerint valami alakzatként jelenjen meg az igék jelentésében, valamint arra, hogy hogyan kezelhető a hangulat mint jelentés-összetevő a többi jelentéskomponenssel való viszonyában.

A terminusok bevezetésével egyszerre a témában felmerülő kérdéseket és a problémás helyeket is igyekeztem érzékeltetni, valamint felvázolni azt a rendszert és módszert, amelyben a vizsgálatot elképzeltem, illetve végigvittem. Az adatok elemzése a következő eredményekhez vezetett:

Az (1–9) csoportbeli igék egy vonalszerű alakzat mentén kódolják az eseményt. Ez az alakzat ugyan mindig egy egy vonalban történő mozgásra utal, de több formája is lehet. Az adatok elemzésében igyekeztem szemléltetni a különböző formák közötti hasonlóságokat. Ez az alakzat kis intenzitással, lassúsággal és gyakran passzivitással társul. Felmerült az, hogy az alakzat nem része a társcelegménynek, tehát nem olyan viszony van az alakzat és a többi jelentéskomponens között, mint azt feltételeztem.

A (10–14)-es csoportokba sorolt igéinek alakzatát több elem, vagy mozzanat határozza meg. Ehhez az alakzathoz inkább nagy intenzitás társul. Kis intenzitást is több ige kódol, ellenben minden esetben kiugró az intenzitás, meghatározó eleme az adott ige jelentésszerkezetének és hangulatának. Itt látható a legjobban az, hogy a különböző események alakzata lehet azonos, tehát a hangulatalakzat független az események jellegétől.

A 'pillanatnyi' jelentésárnyalatot tartalmazó igék ((15–16) csoportok) jelentésszerkezetében ezzel a sajátos összetevővel kapcsolódik össze az alakzat és a hangulat is, itt tehát szorosan összefüggnek.

A „kusza” alakzatot kódoló igék ((17–19) csoportok) nagyrészt valamilyen tevékenységet fejeznek ki, de több hangutánzó ige is idekerült, mivel a kódolt alakzatok nagyjából megegyeznek.

A csoportosításból nyilvánvalóvá vált, hogy az alakzat nem minden esetben kapcsolódik a társcelekményhez, illetve az, hogy ugyanaz az alakzat különböző jellegű eseményekhez is tartozhat. Tehát nem igazolódtott be az az elképzelés, miszerint az alakzat mint jelentéskomponens az összes hangulatfestő ige esetében azonos módon van jelen. A Leonard Talmy *alapesemény* és *társcelekmény* kifejezései csak az összetett helyváltoztatást kifejező igék esetében különíthetők el egyértelműen. Ezeknél az igéknél úgy tűnik, hogy az alakzat a többi jelentéskomponenstől (tehát a társcelekménytől) elkülönülve inkább az alapeseményhez kapcsolódik, és a hangulattal sincs szoros kapcsolatban. A többi ige esetében az alakzat szorosan összefügg az esemény hogyanjával. Tehát az alakzatok különbözőek abban a tekintetben, hogy a társcelekményhez tartoznak, vagy elkülönülnek attól.

Beigazolódott viszont az a feltevés, hogy az alakzatok függetlenek az esemény jellegétől. Ugyanaz az alakzat többféle eseménytípushoz is tartozhat.

Az alakzat és a hangulat összetevőkkel kapcsolatosan pedig arra jutottam, hogy egyes igék esetében az alakzat mintegy meghatározza a hangulatot, tehát nem lehet a hangulatot az alakzat hiányában megragadni, míg másokban az alakzat inkább az alapeseményhez tartozik, a hangulat pedig a társcelekményekhez. Mindezek ellenére viszont nagy fokú az intenzitás, a hangulat és az alakzat közötti megfelelések aránya. A megfelelések azt bizonyítják, hogy a nyelvi konvenciónak része egy rendszer, amelyben az egymásnak megfelelő elemek összekapcsolódnak más hasonló elemekkel, tehát az igék jelentésszerkezetére és az igék nyelvi rendszerbeli szerveződésére nagy mértékben jellemző a valencia. A beszélői-hallgatói értékelés a hangulatfestő igék jelentés-összetevőinek szerveződését is alakítja.

További vizsgálatra vár az, hogy a nem hangulatfestő igékben ugyanezek az alakzatok milyen mértékben jelennek meg, hogyan alakul ezeknek a jelentéskomponenseknek a szerveződése, és hogy általában milyen alakzatokat kódolunk a magyar igékben. Egy ilyen átfogó vizsgálat nemcsak az alakzatok kódolására mutathatna rá, hanem a hangulatisággal kapcsolatosan is mondana valamit.

Szakirodalom

ÉrtSz. – BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára 1–7*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.

DAMASIO, Antonio 1994. *Descartes' Error. Emotion, Reason and the Human Brain*. Avon Books, New York.

GOMBOS Erika 2009. *A magyar mozgásigék kognitív szemantikai vizsgálata*. Szakdolgozat. Kolozsvár.

SZILÁGYI N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

SZILÁGYI N. Sándor 2012. *Jelek és szimbólumok* (Multimédias könyv). Forrás: http://mnytud.arts.klte.hu/szilagyi/szimp_embertud/index.html (2014. április 18.).

SZILÁGYI N. Sándor 2013. *A mi szabálytalan nyelvünk*. Kézirat. Kolozsvár.

SZILÁGYI N. Sándor 2014. *Hangulatfestés – de mit is festünk? A Motiváltság és nyelvi ikonicitás* című konferencián tartott előadás kézirata.

TALMY, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics II. Typology and Process in Concept Structuring*. Massachusetts Institute of Technology.

Melléklet

1. A hangulat alapján csoportokba rendezett adatok:

1. andalít, andalog, baktat, ballag, ballagdál, bandukol, battyog, billeg, billeg-ballag, caflat, cammog, caplat, csergedezik/csörgedezik, csiszeg-csoszog, csórikál, csoszog, dőcög, hullingál, illeg-billeg, inog-binog, kullog, mendegél, pilinkél, pilinkézik, poroszkál, potyog
2. cihelődik, kászálódik/kászolódik, kecmereg/kecmeleg, kepesztet, kotródik, vánszorog, tápázkodik, ténfereg
3. hóbölyög/höbörög, zubog, zaborog, zúdít, zúdul
4. csusszan, pottyán/pottyánik, suhan, surran, suttyan, zuhan
5. iszkol, lóstat, trappol
6. dünnyög, eblából/eblábal, ellábal, güzmölődik, settenkedik, setteng, somfordál, sompolyog, sunnyog, téblábol/téblábal/tíblábol
7. gomolyog, göcög, gögicsél, hömpölyög, hömpölyget
8. gurgulázik, gurul, hempereg, hemperget, hempergőzik, hencsereg, hengerbuckázik, hengerget, henteredik, hentereg, hentergőzik
9. barangol, bóklászik, bolyog, bolyong, csámborog, csatangol, kelebőlál, kóborog, kóborol, kódorog, kóricál, kószál, lófrál
10. kóvályog, kujtorog, lézeng, ődöng, őgyeleg
11. csivitel/csevetel, sertepertél, sündörög, sündörködik
12. ácsingózik, ácsorog, ámolyog, dangubál, koncsorog/ kuncsorog, lebzsel, ólálkodik
13. kuksol, ücsörög
14. penderedik/pöndörödik, penderít/pöndörít, penderül/pöndörül, pereg/perg/pörög, perdít/pördít, perget/pörget, perdül/pördül
15. bóbiskol, imbolyog, libeg, pislákol, pislog
16. bazsalyog, biggyeszt, elkámpicsorodik, elszontyolodik, facsarodik, fanyalodik, fanyalog, fitymál, fittyed, kókad, pittyed, pittyeszt, somolyog
17. hebeg, hebetel, izgágáskodik, izeg-mozog, mocog, mcorog, motyog, motyogorog, nyüstöl, óg-móg/ ógg-mógg, rebeg, sunyorog, toporog, toporzékol
18. bizgál, bizgat/bizget, bizseg, bizserget, bizsereg, hemzseg, nyüzsög, pezsdül, pezseg, pizseg

19. zöngicsél, döngicsél
20. dödög, zökög, zötyög
21. hüppög, laffog, leffeg, lepeg
22. bicebóházik, biceg, csetlik-botlik, fityeg, ityeg-fityeg, letyeg, lötyög, tapicskál/tapicskol, tapog, tipeg, tipeg-topog, tocsog, topog, totyog, tötyög
23. lefetyel/lefetyöl, lötyköl, zöcsköl, zötyköl, zötykölődik
24. bukdácsol, evickél, ficáncol, fickándozi, hancúrozi, hancúzik, handabandázik, kepickél, loboockol/lubickol, vickándozi, viháncol
25. pitteg-pattog, szurkapiszkál, ugrabugrál
26. bong, borong, cseng-bong, csüng, döng, döbög/ dübög, kong, kong-bong, reng, ring, zeng-bong, zendít, zendül, zsibog, zsibong, zsong-bong, zsong, zsongít
27. buggyan, bukkán, moccan, kukkant, viggyan(ik)
28. döccen, gübben, heppen, huppan, hüppen, libben, libben, lötyten, tottyan, zökken, zöttyen, toppan, zuppan
29. bugyog, duzzog, fortyog, karattyol
30. agyabugyál/egyebugyál, csetepatéz, kótyavetyél, pacsmagol, paskol/pacskol/pancsol
31. döngönyöz, dömöcköl, döngöl, kaszabol
32. kuncorog, kuncorodik, kuncorog, megkompolyodik
33. babirkál, babrál, babusgat, bíbelődik, birizgál, bütyköl, csucsujgat, etyepetyél, faragcsál/farigcsál, faricskál, kapiskál, kasmatol, kuszál, macerál, monyókol, motoszkál, nyámmog/nyámog, nyiszál, pátyolgat, pepecsel, peszterkél, piszterkál, pismog, pusmog, szöszmötöl, szöszöl, totogtat/tutogtat
34. csomoszol/csömöszöl, gyömöszöl, nyekereg, szuszakol
35. kukkol, kukucskál
36. elsinkófál, mismásol, sumákol

2. Az alakzatok alapján csoportokba rendezett adatok:

- a) andalít, andalog, baktat, ballag, ballagdál, bandukol, battyog, billeg-ballag, caflat, cammog, caplat, csergedezik/csörgedezik, csórikál, csusszan, döcög, eblábol, ellábal, hullingál, iszcol, kepesztet, kotródik, kullog, lóstat, mendegél, pilinkél, pilinkézik, poroszkál, pottyan(ik), settenkedik, setteng, somfordál, suhan, sunnyog, surran, suttyan, trappol, zúdít, zúdul, zuhan
- b) barangol, bóklászik, csámborog, csatangol, kelebőlál, kóborog, kóborol, kódorog, kóricál, kószál, kóvályog, kujtorog, lézeng, lófrál, ödög, ögyeleg
- c) sertepertél, sündörködik, sündörög és téblábol/téblábal/tíblábol

- d) ácsingózik, ácsorog, ámolyog, dangubál, koncsorog/kuncsorog, lebzsel, lebeg/libeg, ólálkodik, ücsörög
- e) gomolyog, gurul, gurgulázik, hempereg, hemperget, hempergőzik, hencsereg, hengerbuckázik, hengerget, henteredik, hentereg, hentergőzik, hőbörög/hőbölyög, hömpölyget, hömpölyög
- f) penderedik/pöndörödik, penderít/pöndörít, penderül/pöndörül, pereg/perg/pörög, perdít/pördít, perget/pörget, perdül/pördül
- g) bazsalyog, bóbiskol, elsinkófál, imbolyog, mismásol, pislákol, pislog, somolyog, sumákol
- h) biggyeszt, elkámpicsorodik, elszontyolodik, facsarodik, fanyalodik, fanyalog, fitymál, fittyed, kókad, megkompolyodik, pittyed, pittyeszt
- i) bicebócazik, biceg, billeg, bukdácsol, csetlik-botlik, csiszeg-csoszog, csoszog, fityeg, hüppög, illeg-billeg, inog-binog, ityeg-fityeg, kuncorog, letyeg, lötyköl, nyekereg, nyiszál, pitteg-pattog, rebeg, sunyorog, tapicskál/tapicskol, tapog, tipeg, tipeg-topog, tocsog, topog, toporog, totyog, tötyög, ugrabugrál
- j) csomoszol/csömöszöl, dödög, dögönyöz, dömöcköl, döngöl, göcög, gyömöszöl, hebeg, hebetel, laffog, lefetyel/lefetyöl, leffeg, leppeg, lötyög, motyog, motyorong, nyifog, szurkapiszkál, szuszakol, toporzékol, zöcsköl, zökög, zötyköl, zötykölődik, zötyög
- k) csivitel/csevetel, izeg-mozog, izgágáskodik, mocog, mcorog, nyüstöl, nyüzsg, óg-móg/ógg-mógg
- l) bizgál, bizgat/bizget, bizseg, bizserget, bizsereg, döngicsél, gögicsél, hemzseg, pezsdül, pezseg, pizseg, zendül, zendít, zöngicsél
- m) bolyog, bolyong, bong, borong, cseng-bong, csüng, döbög/dübög, döng, dünnyög, kong, kong-bong, reng, ring, zeng-bong, zsibog, zsibong, zsong, zsong-bong, zsongít
- n) bogyog, duzzog, fortyog, karattyol, potyog
- o) buggyan, bukkan, moccan, mukkan, kukkant, viggyan(ik)
- p) babirkál, babrál, babusgat, bíbelődik, birizgál, bütyköl, csucsujgat, etyepetyél, faragcsál, faricskál, kapiskál, kasmatol, macerál, monyókol, motoszkál, nyámmog/nyámog, pátyolgat, pepecsel, peszterkél, piszterkál, pismog, pusmog, szöszmötöl, szöszöl, totojgat/tutujgat
- q) agyabugyál/egyebugyál, csetepatéz, ficánkol, fickándozik, hancúrozik, hancúzik, handabandázik, kaszabol, kótyavetyél, kuszál, lobockol/lubickol, pacsmagol, pancsol/paskol/pacskol, vickándozik, viháncol
- r) cihelődik, evickél, güzmölődik, kászálódik/kászolódik, kecmeleg/kecmereg, kepickél, tápázkodik

- s) döccen, gübben, huppan, hüppen, lebben, libben, löttyen, toppan, tottyan, zökken, zöttyen, zuppan
- t) kuncorog, kunkorodik, kunkorog

3. Az összes adatot tartalmazó táblázat

Az adatok rendezési szempontja a következő: hangulat, intenzitás, alakzat.

	Intenzitás	Hangulat	Alakzat
andalog	kis	1	a
baktat	kis	1	a
ballag	kis	1	a
ballagdál	kis	1	a
bandukol	kis	1	a
battyog	kis	1	a
billeg-ballag	kis	1	a
caflat	kis	1	a
cammog	kis	1	a
caplat	kis	1	a
csörgedez(ik)/ csergedez(ik)	kis	1	a
döcög	kis	1	a
hullingál	kis	1	a
kullog	kis	1	a
mendegél	kis	1	a
pilinkél	kis	1	a
pilinkézik	kis	1	a
poroszkál	kis	1	a
billeg	kis	1	i
csiszeg-csoszog	kis	1	i
csoszog	kis	1	i
illeg-billeg	kis	1	i
inog-binog	kis	1	i
potyog	kis	1	n
kepesztet	kis	2	a
kotródik	kis	2	a
ténfereg	kis	2	a
vánszorog	kis	2	a

cihelődik	kis	2	r
kászálódik, kászolódik	kis	2	r
kecmereg/ kecmeleg	kis	2	r
tápázkodik	kis	2	r
csusszan	nagy	3	a
pottyán/ pottyánik	nagy	3	a
zúdít	nagy	3	a
zúdul	nagy	3	a
hőbörög/ hőbolyög	nagy	3	e
suhan	nagy	4	a
surran	nagy	4	a
suttyan	nagy	4	a
zuhan	nagy	4	a
iszkol	nagy	5	a
lóstat	nagy	5	a
trappol	nagy	5	a
eből	kis	6	a
ellából/ellából	kis	6	a
setteng	kis	6	a
settenkedik	kis	6	a
somfordál	kis	6	a
sompolyog	kis	6	a
sunnyog	kis	6	a
téblából/téblá- bal/tíblából	kis	6	c
dünyög	kis	6	m
güzmölődik	kis	6	r
gomolyog	nagy	7	e

hömpölyget	nagy	7	e
hömpölyög	nagy	7	e
göcög	nagy	7	j
gógicsél	nagy	7	l
gurgulázik	kis	8	e
gurul	kis	8	e
hempereg	kis	8	e
hemperget	kis	8	e
hempergőzik	kis	8	e
hencsereg	kis	8	e
hengerbuckázik	kis	8	e
hengerget	kis	8	e
henteredik	kis	8	e
henterereg	kis	8	e
hentergőzik	kis	8	e
barangol	kis	9	b
bóklászik	kis	9	b
csámborog	kis	9	b
csatangol	kis	9	b
kelebólál	kis	9	b
kóborog	kis	9	b
kóborol	kis	9	b
kódorog	kis	9	b
kóricál	kis	9	b
kószál	kis	9	b
lófrál	kis	9	b
bolyog	kis	9	m
bolyong	kis	9	m
kóvályog	kis	10	b
kujtorog	kis	10	b
ödöng	kis	10	b
ögyeleg	kis	10	b
sertepertél	nagy	11	c
sündörködik	nagy	11	c
sündörög	nagy	11	c
csivitel/csevetel	nagy	11	k
ácsingózik	kis	12	d
ácsorog	kis	12	d
ámolyog	kis	12	d
dangubál	kis	12	d
koncsorog/ kuncsorog	kis	12	d

lebzsel	kis	12	d
ólálkodik	kis	12	d
kuksol	kis	13	?
ücsörög	kis	13	d
penderedik/ pöndörödik	nagy	14	f
penderít/ pündörít	nagy	14	f
penderül/ pöndörül	nagy	14	f
perdít/pördít	nagy	14	f
perdül/pördül	nagy	14	f
pereg/perg/ pörög	nagy	14	f
perget/pörget	nagy	14	f
libeg/lebeg	kis	15	d
bóbiskol/ bóbiskál	kis	15	g
imbolyog	kis	15	g
pislákol	kis	15	g
pislog	kis	15	g
bazsalyog	kis	16	g
somolyog	kis	16	g
biggyeszt	kis	16	h
elkámpicsorodi k	kis	16	h
elszontyolodik	kis	16	h
fitymál	kis	16	h
fittyed	kis	16	h
kókad	kis	16	h
pittyed	kis	16	h
pittyeszt	kis	16	h
facsarodik	nagy	16	h
fanyalodik	nagy	16	h
fanyalog	nagy	16	h
rebeg	kis	17	i
sunyorog	kis	17	i
hebeg	kis	17	j
hebetel	kis	17	j
motyog	kis	17	j
motyorog	kis	17	j
izeg-mozog	kis	17	k

izgágáskodik	kis	17	k
mocog	kis	17	k
mocorog	kis	17	k
nyüstöl	kis	17	k
óg-móg/ógg-mógg	kis	17	k
toporog	nagy	17	i
toporzékol	nagy	17	j
bizgál	kis	18	l
hemzseg	nagy	18	h
nyüzsög	nagy	18	k
bizgat/bizget	nagy	18	l
bizseg	nagy	18	l
bizsereg	nagy	18	l
bizserget	nagy	18	l
pezsdül	nagy	18	l
pezseg	nagy	18	l
pizseg	nagy	18	l
döngicsél	kis	19	l
zöngicsél	kis	19	l
dödög	nagy	20	j
zökög	nagy	20	j
zötyög	nagy	20	j
hüppög	kis	21	i
laffog	nagy	21	j
leffeg	nagy	21	j
leppeg	nagy	21	j
lézeng	kis	22	b
bicebóházik	kis	22	i
biceg	kis	22	i
csetlik-botlik	kis	22	i
fityeg	kis	22	i
ityeg-fityeg	kis	22	i
letyeg	kis	22	i
tipeg	kis	22	i
tipeg-topog	kis	22	i
totyog	kis	22	i
tötyög	kis	22	i
lötyög	kis	22	j
tapicskál/ tapicskol	nagy	22	i
tapog	nagy	22	i

tocsog	nagy	22	i
topog/tapog	nagy	22	i
löttyöl	kis	23	i
lefetyel/lefetyöl	nagy	23	j
zöcsköl	nagy	23	j
zötyköl	nagy	23	j
zötykölődik	nagy	23	j
bukdácsol	kis	24	i
lubickol/ lobockol	kis	24	q
evickél	kis	24	r
kepickél	kis	24	r
ficánkol	nagy	24	q
fickándozik	nagy	24	q
hancúrozik	nagy	24	q
hancúzik	nagy	24	q
handabandázik	nagy	24	q
vickándozik	nagy	24	q
viháncol	nagy	24	q
szurkapiszkál	kis	25	j
pitteg-pattog	nagy	25	i
ugrabugrál	nagy	25	i
csüng	kis	26	m
ring	kis	26	m
zendít	nagy	26	l
zendül	nagy	26	l
bong	nagy	26	m
borong	nagy	26	m
cseng-bong	nagy	26	m
döbög/dübög	nagy	26	m
döng	nagy	26	m
kong	nagy	26	m
kong-bong	nagy	26	m
reng	nagy	26	m
zeng-bong	nagy	26	m
zsibog	nagy	26	m
zsibong	nagy	26	m
zsong	nagy	26	m
zsong-bong	nagy	26	m
zsongít	nagy	26	m
kukkant	kis	27	?
bukkan	kis	27	o

moccan	kis	27	o
mukkkkan	kis	27	o
buggyan	nagy	27	o
viggyan(ik)	nagy	27	o
toppan	nagy	27	s
lebben	kis	28	s
libben	kis	28	s
löttyen	kis	28	s
tottyán	kis	28	s
döccen	nagy	28	s
gübben	nagy	28	s
huppan	nagy	28	s
hüppen	nagy	28	s
zökken	nagy	28	s
zöttyen	nagy	28	s
zuppan	nagy	28	s
bugyog	nagy	29	n
duzzog	nagy	29	n
fortyog	nagy	29	n
karattyol	nagy	29	p
kótyavetyél	kis	30	q
agyabugyál/ egyebugyál	nagy	30	q
csetepatéz	nagy	30	q
pacsmagol	nagy	30	q
paskol/pacskol/ pancsol	nagy	30	q
dögönyöz	nagy	31	j
dömöcköl	nagy	31	j
döngöl	nagy	31	j
kaszabol	nagy	31	q
megkompolyo- dik	kis	32	h
kuncorog	kis	32	t
kunkorodik	kis	32	t
kunkorog	kis	32	t
nyiszál	kis	33	i
babirkál	kis	33	p
babrál	kis	33	p
babusgat	kis	33	p
bíbelődik	kis	33	p
birizgál	kis	33	p

bütyköl	kis	33	p
csucsujgat	kis	33	p
etyepetyél	kis	33	p
faragcsál/ farigcsál	kis	33	p
faricskál	kis	33	p
kapiskál	kis	33	p
kasmatol	kis	33	p
macerál	kis	33	p
monyókol	kis	33	p
motoszkál	kis	33	p
nyámmog/ nyámog	kis	33	p
pátyolgat	kis	33	p
pepecsel	kis	33	p
peszterkél	kis	33	p
piszmog	kis	33	p
piszterkál	kis	33	p
pusmog	kis	33	p
szöszmötöl	kis	33	p
szöszöl	kis	33	p
totojgat/tutujgat	kis	33	p
kuszál	kis	33	q
kukkol	kis	34	?
csomoszol/ csömöszöl	kis	34	j
nyekereg	nagy	34	i
gyömöszöl	nagy	34	j
szuszakol	nagy	34	j
kukucskál	kis	35	?
elsinkófál	kis	36	g
mismásol	kis	36	g
sumákol	kis	36	g